

ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ - ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

ΔΙΟΝ 2026

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

ΔΙΟΝ 2026

ΚΕΙΜΕΝΑ:

Σοφία Κουλίδου, Αρχαιολόγος
Μαρία Παπαθανασίου, Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
Χρυσάνθη Ιωακειμίδου, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Απόστολος Γαρυφαλλόπουλος, Αρχαιολόγος
Μαρία Τασοπούλου, Αρχαιολόγος

ΣΧΕΔΙΑ:

Χρυσάνθη Ιωακειμίδου
Κυριακή Κηρυττοπούλου
Σοφία Σφέτκου
Κυριακή Παραθύρα

ΤΡΙΣΔΙΑΣΤΑΤΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ:

Χρυσάνθη Ιωακειμίδου
Κυριακή Κηρυττοπούλου

ΟΡΘΟΦΩΤΟΧΑΡΤΕΣ:

Φίλιππος Στεφάνου

Οι φωτογραφίες και τα σχέδια που περιλαμβάνονται στο παρόν τεύχος προέρχονται από το αρχείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας. Αναφορά προέλευσης γίνεται μόνο για όσες φωτογραφίες αντλήθηκαν από παλιότερες δημοσιεύσεις.

ISBN 978-960-386-797-5

© ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

Γραφιστική Επιμέλεια:

Studio Hervik
Integrated Design Services

Εκτύπωση:

Εκδόσεις ΖΗΤΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ 2014-2020»
και «ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ 2021 – 2027»

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΙΟΝ

ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ - ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ

Σοφία Κουλίδου, Μαρία Παπαθανασίου, Χρυσάνθη Ιωακειμίδου
Απόστολος Γαρυφαλλόπουλος, Μαρία Τασοπούλου

Γενική επιμέλεια: Σοφία Κουλίδου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το έργο «ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ» ήταν για όλους μας μια μεγάλη πρόκληση, ένα ταξίδι απαιτητικό, πολύπλευρο και ουσιαστικό. Η μεγάλη κλίμακά του, ο πλούτος και η ποικιλία των μνημείων που χρειαζόταν προστασία και ανάδειξη, μας ένωσαν σε μια κοινή προσπάθεια, όπου ο καθένας πρόσφερε με τον δικό του τρόπο. Το έργο αυτό δε θα γινόταν πραγματικότητα χωρίς τη συνεργασία, τη στήριξη και την αφοσίωση πολλών ανθρώπων.

Ευχαριστούμε θερμά όλους προϊσταμένους της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας που καθόρισαν την πορεία του έργου από την αρχική του σύλληψη έως και την ολοκλήρωσή του: την Ευτυχία Πουλάκη Παντερμαλή που είχε την πρόνοια να φροντίσει για την εκπόνηση της μελέτης, τον Χρήστο Γκατζόλη για την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη στην ομάδα σχεδιασμού και σύνταξης του φακέλου του έργου, την Σταυρούλα Σδρόλια για την καθοδήγηση, την ενθάρρυνση, την ηρεμία και την αδιάκοπη στήριξη της σε κάθε στάδιο της υλοποίησης του έργου και την Μαρία Τσιάπαλη, που στο τέλος του έργου, συνέβαλε στην ολοκλήρωση και παράδοση του.

Η υλοποίηση των διοικητικών και τεχνικών διαδικασιών στηρίχθηκε στη στενή συνεργασία με την Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ του Υπουργείου Πολιτισμού. Αρχικά με την κ. Λαμπρινή Μπλουγούρα που υποστήριξε με όλες της τις δυνάμεις την ένταξη του έργου, με τον κ. Ιωάννη Μυλωνά, προϊστάμενο της ΕΔΕΠΟΛ, την κ. Όλγα Ζώρη, προϊσταμένη της Μονάδας Β και κυρίως με τον κ. Γιώργο Υφαντή, σύμμαχο, καθοδηγητή και διαθέσιμο κάθε στιγμή. Τους ευχαριστούμε για την πολύτιμη αυτή συνεργασία.

Θερμές ευχαριστίες απευθύνουμε και στις εκπροσώπους της Ειδικής Διαχειριστικής Αρχής της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και ειδικότερα στην κ. Δήμητρα Δεληδημήτρη, προϊσταμένη της Μονάδας Β2 Διαχείρισης Πράξεων και στις κ.κ. Χρυσούλα Καραπαναγιώτου, Μαρία Νεζερίτη και Ελένη Πασβάντη, για τη διαρκή υποστήριξη και καθοδήγηση σε κάθε βήμα του προγραμματισμού και της υλοποίησης.

Η Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού συνεισέφερε με κάθε τρόπο στην ταχύτερη και αποτελεσματικότερη υλοποίηση του έργου, όπως και η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων. Είμαστε ευγνώμονες γι' αυτό.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η στενή συνεργασία μας με τον κ. Μιχάλη Λεφαντζή, προϊστάμενο του Τμήματος Μελετών Αρχαίων Μνημείων της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού, ο οποίος μας καθοδήγησε και μας υποστήριξε στο απαιτητικό εγχείρημα της προστατευτικής στέγασης των τοιχογραφιών του «Σεβαστείου». Τον ευχαριστούμε θερμά.

Η ομαλή διεξαγωγή της αρχαιολογικής έρευνας και η πλήρης αρχαιολογική τεκμηρίωση του έργου δε θα ήταν επαρκής χωρίς την άριστη συνεργασία, τη δυνατότητα πρόσβασης στο αρχαιολογικό αρχείο, αλλά και τη συνεχή ανατροφοδότηση στο πεδίο από την ομάδα της Πανεπιστημιακής ανασκαφής του Δίου. Ευχαριστούμε θερμά την καθηγήτρια κλασικής Αρχαιολογίας και Διευθύντρια της πανεπιστημιακής ανασκαφής του Δίου, Καθ. Ελένη Παπαγιάννη και τις αρχαιολόγους κ.κ. Μαρία Ιατρού και Κορίνα Βαστέλη για την επιστημονική στήριξη και την αφοσίωσή τους στον τόπο και στην έρευνα.

Στην πορεία του έργου χρειαστήκαμε σε πολλές περιπτώσεις τις συμβουλές και τη βοήθεια ανθρώπων που πρόθυμα και ουσιαστικά συνέβαλαν με τις γνώσεις τους στην επίλυση ή εκτέλεση ειδικών εργασιών. Για αυτή τους τη συμβολή, ευχαριστούμε θερμά την Ομότιμη Καθηγήτρια Ιωάννα Παπαγιάννη του Εργαστηρίου Δομικών Υλικών του Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών ΑΠΘ για την αρωγή της σε ζητήματα παραγωγής και εφαρμογής κονιαμάτων, τους πολιτικούς μηχανικούς κ.κ. Γιώργο Καλύβα και Ηλία Περτσινίδη, που βοήθησαν στην επίλυση τεχνικών θεμάτων. Ευχαριστίες αποδίδουμε και στον κ. Γιώργο Ρουσάκη, Δασοπόνο/Αρχιτέκτονα τοπίου της Δασικής Υπηρεσίας Πιερίας και στην κ. Όλγα-Μαρία Μπακιρτζή, Γεωπόνο-Αρχιτέκτονα τοπίου της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης που συνέδραμαν σε θέματα διαχείρισης της βλάστησης.

Παράλληλα, είχαμε δίπλα μας και ανθρώπους που συνέβαλαν και προσέφεραν τεχνικά και υλικά στην πραγματοποίηση του έργου, ο κ. Βασίλης Κόκκινος, Διευθυντής της Δημοτικής Εταιρείας Ανάπτυξης ΒΙΟΠΑ & Εκμετάλλευσης Αμμορυχείων Δίου – Ολύμπου, που μας προμήθευσε αδρανή υλικά για τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου του έργου, ο κ. Γιώργος Βάραγκας που ήταν αρωγός στον σχεδιασμό, την οργάνωση και τον συντονισμό εργασιών που αφορούσαν στην προβολή του έργου μέσω των ψηφιακών εφαρμογών και ο κ. Τάσος Βαϊνάς, που συνέδραμε υλικοτεχνικά στη διαχείριση λιθοπλίνθων. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά.

Ιδιαίτερα σημαντική για την υλοποίηση του έργου ήταν η συμβολή του μονίμου προσωπικού της ΕΦΑ Πιερίας, του Ανδρέα Φυντριλάκη, Ειδικού Εφαρμογών Πληροφορικής, πάντα παρόντα για την επίλυση των τεχνικών ζητημάτων υπολογιστών και δικτύων, αλλά και των εργατοτεχνιτών, του «πανταχού παρόντα» Αστέριου Καραγιάννη, του Δημήτρη Ζαβαντιά και του Βασίλη Μπατζικώστα. Χρόνια πορευόμαστε μαζί στη φροντίδα και διατήρηση χώρων και υποδομών. Σας ευχαριστούμε.

Το τμήμα διοίκησης της ΕΦΑ Πιερίας, με τον Αλκιβιάδη Ευθυμιάδη, τη Γεωργία Τσικρίκα και τον Γιάννη Γκλάρα, ανταποκρίθηκε με υπομονή και επαγγελματισμό στον επιπρόσθετο φόρτο εργασίας που επέφερε η διοικητική διαχείριση του έργου και τους είμαστε ευγνώμονες.

Το πιο μεγάλο ευχαριστώ βέβαια είναι για το προσωπικό που προσλήφθηκε και εργάστηκε στις εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης με επαγγελματισμό, αφοσίωση και αίσθημα ευθύνης και συνέβαλε ουσιαστικά στην επιτυχή ολοκλήρωση αυτού του ιδιαίτερης σημασίας απαιτητικού έργου, σε συχνά αντίξοες συνθήκες, με κρύο, με υγρασία, με παγωνιές, με καύσωνες. Το προσωπικό του έργου – μηχανικοί, αρχαιολόγοι, συντηρητές, εργάτες και η πολύτιμη λογίστρια μας- κατέθεσαν ψυχή και μόχθο, σε μια πράξη ουσιαστικής προσφοράς στην ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου.

Η ομάδα επίβλεψης

Μαρία Παπαθανασίου -
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων

Σοφία Κουλίδου -
Αρχαιολόγος

Χρυσάνθη Ιωακειμίδου -
Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10-11
ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΤΟΥ ΔΙΟΥ	12-17
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	18-19
ΜΕΡΟΣ Α. ΑΝΑΛΥΣΗ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	
A1. ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ	20-21
A2. Η ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΔΙΟΥ (FORUM)	22-41
A2α. Η ΠΕΡΙΣΤΥΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ A2β. ΤΟ «ΣΕΒΑΣΤΕΙΟ» A2γ. ΤΟ ΝΟΤΙΟ ΚΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ A2δ. Η ΑΓΟΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΨΙΜΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ	
A3. Η «ΟΙΚΙΑ ΕΠΙΓΕΝΟΥΣ»	42-49
ΜΕΡΟΣ Β. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ – ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ	
B1. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	50-61
B1α. ΣΤΟΧΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ B1β. ΚΛΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ B1γ. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ B1δ. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ B1ε. ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	
B2. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ	62-75
B2α. ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ B2β. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ «ΣΕΒΑΣΤΕΙΟΥ» B2γ. ΛΙΘΙΝΕΣ ΠΛΑΚΕΣ ΑΓΟΡΑΣ B2δ. ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ - ΛΙΘΟΠΛΙΝΘΟΙ B2ε. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	
ΜΕΡΟΣ Γ. ΑΝΑΔΕΙΞΗ	
Γ1. ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΥ	76-79
Γ2. ΤΕΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ	80-85
Γ3. ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ Α.ΜΕ.Α	86-89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90-91
SUMMARY	92-93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανασκαφική έρευνα από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης επικεντρώθηκε από νωρίς στην περιοχή του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς. Ήδη το 1929 ο Γεώργιος Σωτηριάδης ανέσκαψε την περιοχή του λεγόμενου «Σεβαστείου», ενώ από τη δεκαετία του 1970 και εξής εντατικές έρευνες διεξήγε ο Δημήτριος Παντερμαλής με τους συνεργάτες του.

Ο αμείλικτος χρόνος άφησε τα σημάδια του στα ανασκαμμένα μνημεία και έκανε επιτακτική την ανάγκη προστασίας τους. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας ανταποκρινόμενη στην ανάγκη αυτή, συνεργάστηκε με την επιστημονική ομάδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και από κοινού συντάχθηκε η μελέτη για την αποκατάσταση και ανάδειξη του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς του Δίου. Η ομάδα εργασίας της μελέτης αποτελούνταν από τους: Ή.Σ. Πιργιάτογλου, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Κ. Βαστέλη, Αρχαιολόγος, Ε.Ε.Δ.Ι.Π. Α.Π.Θ., Μ. Ιατρού, Αρχαιολόγος, Ε.Τ.Ε.Π. Α.Π.Θ., Ε. Παυλοπούλου, Αρχαιολόγος, Διδάκτωρ Α.Π.Θ., Δ. Τσιάφης, Αρχαιολόγος, Διδάκτωρ Α.Π.Θ., Ε. Αλβανού, Αρχαιολόγος ΚΖ' ΕΠΚΑ, Μ. Παπαθανασίου, Συντηρήτρια ΚΖ' ΕΠΚΑ, Μ. Ζάχου, Υπομηχανικός, Συντηρήτρια ΚΖ' ΕΠΚΑ, ενώ ειδικός σύμβουλος της αρχιτεκτονικής μελέτης ήταν ο Γ. Χορόζογλου, Αρχιτέκτων Μηχανικός.

Μέχρι το 2011 οι εργασίες αποκατάστασης, που είχαν πραγματοποιηθεί στον αρχαιολογικό χώρο, περιλάμβαναν μικρής κλίμακας εργασίες στερέωσης τοίχων και δαπέδων και συμπληρώσεις κατά τόπους. Η έναρξη υλοποίησης συγχρηματοδοτούμενων έργων αναστήλωσης από το 2012 και μετά, αποτέλεσε την απαρχή μιας συστηματικής και ενιαίας διαχείρισης των εργασιών αποκατάστασης και αναστήλωσης, με γνώμονα την αρχική σύλληψη του Δημήτρη Παντερμαλή για τη δημιουργία του πολυσύνθετου και πολυδιάστατου αρχαιολογικού πάρκου του Δίου.

Οι εργασίες προστασίας, αποκατάστασης και ανάδειξης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων στο αρχαιολογικό πάρκο απαιτούν ένα μακρόπνοο και μεγάλων οικονομικών και χρονικών απαιτήσεων πρόγραμμα, λόγω της μεγάλης έκτασης, της πολυ-

μορφίας των μνημείων, της ποικιλίας των υλικών και της κατάστασης διατήρησης. Το πρώτο ολοκληρωμένο πρόγραμμα αποκατάστασης και ανάδειξης μνημείου στο οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς, του σημαντικότερου τετραγώνου της δημόσιας ζωής της πόλης, πραγματοποιήθηκε στο Ωδείο των μεγάλων θερμών στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Μακεδονία – Θράκη 2007-2013» με τίτλο «ΤΟ ΩΔΕΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΡΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΥ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ».

Το έργο «ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ» (Α' και Β' φάση) που υλοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, αποτέλεσε το πρώτο, μεγάλης κλίμακας, πολυδιάστατο έργο, που περιλάμβανε και την αναβάθμιση των υποδομών προβολής, υποδοχής και πληροφόρησης για επισκέπτες και ΑΜΕΑ. Χρηματοδοτήθηκε από τα επιχειρησιακά προγράμματα «Κεντρική Μακεδονία 2014-2020» και «Κεντρική Μακεδονία 2021-2027» με αρχικό προϋπολογισμό 1.366.272,34 €. Στην πορεία του έργου και με γνώμονα τη δυνατότητα συνδυαστικής μελέτης των αρχαιολογικών και αρχιτεκτονικών στοιχείων και προστασίας και αποκατάστασης συνολικά του νοτιοδυτικού τμήματος της αγοράς, υποβλήθηκε και εγκρίθηκε η επέκταση του φυσικού αντικειμένου του έργου. Το νέο τμήμα αφορούσε στις εργασίες αποκατάστασης του νότιου τμήματος της αγοράς και έλαβε επιπρόσθετη χρηματοδότηση 547.365,31 €.

Οι εργασίες πεδίου για την προστασία και ανάδειξη του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς ξεκίνησαν τον Σεπτέμβριο του 2021 και ολοκληρώθηκαν τον Δεκέμβριο του 2025. Στόχος των εργασιών ήταν η προστασία, αποκατάσταση και ανάδειξη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του νοτιοδυτικού τμήματος του τετραγώνου, που περιλαμβάνει, την αγορά, το νότιο κτήριο της αγοράς, τους χώρους του «Σεβαστείου» και την «Οικία Επιγένους», η αναγνωσιμότητα και κατανόηση των επιμέρους κτηρίων και ο συνολικός ευπρεπισμός του κεντρικού οικοδομικού τετραγώνου της αρχαίας πόλης.

Η ρωμαϊκή αγορά του Δίου και τα γειτονικά της μνημεία. Η περιοχή επέμβασης του έργου ορίζεται με γκρι περίγραμμα.

Το Ωδείο των μεγάλων θερμών, μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

Το αρχαίο Δίον είναι μία αρχαιολογική θέση στους βόρειους πρόποδες του Ολύμπου, σε περιοχή που εξασφαλίζει τον έλεγχο των χερσαίων περασμάτων ανάμεσα στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Έχει οπτική και αισθητηριακή επαφή με τις κορυφές του Ολύμπου και χαρακτηρίζεται από πλούσιο υδάτινο και φυσικό περιβάλλον. Στα ανατολικά ρέει ο ποταμός Βαφύρας, γνωστός από την αρχαιότητα (σήμερα ρέει σε τεχνητά διαμορφωμένη κοίτη κοντά στην πιθανολογούμενη αρχαία) και στα βόρεια ο χείμαρρος Ουρλιάς.

Είναι η θέση την οποία επέλεξαν οι Μακεδόνες βασιλείς ως κέντρο της θρησκευτικής ζωής του Μακεδονικού βασιλείου και ως χώρο της πολιτικής τους προβολής. Είναι η θέση στην οποία οργανώθηκε και οχυρώθηκε πόλη από την εποχή του βασιλιά Κασσάνδρου, στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Είναι, επίσης, η θέση που επιλέχθηκε ως έδρα επισκοπής, κατά την πρώιμη χριστιανική περίοδο.

Το Δίον αποτελεί τον πληρέστερα ανασκαμμένο χώρο της περιοχής του Ολύμπου και μία από τις μεγαλύτερες ανασκαφές των νεότερων χρόνων στην Ελλάδα, η οποία διενεργείται διαχρονικά από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Η σπουδαιότητα της θέσης έγινε από νωρίς αντιληπτή από ελληνικό κράτος που κήρυξε την τειχισμένη πόλη και τον περιβάλλοντα χώρο της ως αρχαιολογικό ήδη από το 1963. Σήμερα, το Υπουργείο Πολιτισμού προστατεύει αρχαιολογικά μία έκταση 1500 στρεμμάτων, στο κέντρο της οποίας βρίσκονται τα 650 στρέμματα του επισκέψιμου αρχαιολογικού πάρκου.

Η δημιουργία του αρχαιολογικού πάρκου οφείλεται στον καθηγητή Δημήτρη Παντερμαλή και πραγματοποιήθηκε με χρηματοδοτήσεις από κοινοτικούς πόρους (1994 – 2008). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο αρχαιολογικός χώρος ήταν διαθέσιμος για επίσκεψη στο κοινό, χωρίς όμως ιδιαίτερες υποδομές για τους επισκέπτες. Το 1995 κατασκευάστηκε το Κτίριο Υποδοχής Επισκεπτών στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, διαμορφώθηκαν διαδρομές περιήγησης και χώροι στάθμευσης. Το 2007 εκσυ-

χρονίστηκαν οι υποδομές του αρχαιολογικού πάρκου, με κατασκευή νέων διαδρομών επισκεπτών και ΑΜΕΑ, με εγκατάσταση πληροφοριακών πινακίδων και τοποθέτηση αντιγράφων από γλυπτά και ανάγλυφα στην αρχική θέση εύρεσής τους.

Το 2024 το κτήριο υποδοχής επισκεπτών ανακαινίστηκε και απέκτησε νέους χώρους υγιεινής, πωλητήριο αντιγράφων και εκθετήριο, καθώς και αναψυκτήριο που λειτουργεί όλον τον χρόνο.

Σήμερα το αρχαιολογικό πάρκο διαθέτει διαμορφωμένες διαδρομές κίνησης επισκεπτών μήκους περίπου 4 χιλιομέτρων, ενώ παράλληλα ο επισκέπτης μπορεί να κινείται ελεύθερα στον χώρο απολαμβάνοντας τα κατάλοιπα του παρελθόντος, την πλούσια φύση και τη ζωτική ενέργεια του χώρου. Πλακοστρωμένοι περίπατοι, διαδρομές κίνησης κατάλληλες για ΑμεΑ, πινακίδες πληροφόρησης, σκιερά καθιστικά, αναβρυτήρια νερού και πύργοι πανοραμικής θέας, συγκροτούν ένα σύστημα καθοδήγησης και άνετης περιήγησης του επισκέπτη.

Το επισκέψιμο αρχαιολογικό πάρκο περιλαμβάνει δύο διακριτά μεταξύ τους τμήματα: την περιοχή των αρχαίων ιερών στα νότια και την τειχισμένη πόλη στα βόρεια.

Η περιοχή των ιερών του Δίου καταλαμβάνει έκταση 220 στρεμμάτων. Πρώτος τη τάξει μεταξύ των θεών που λατρεύονταν ήταν ο Δίας, από τον οποίο πήρε την ονομασία του το Δίον, δηλαδή «ο τόπος του Δία». Ο Όλυμπος, που υψώνεται στα 2.917μ. στα όρια της επικράτειάς του Δίου, ήταν το μέρος όπου ο Δίας ηγούνταν της θεϊκής του οικογένειας. Ποιο καταλληλότερο όνομα για το κέντρο της μακεδονικής θρησκείας από ένα που τιμά την ύψιστη θεότητα στο ελληνικό πάνθεον, τον Δία;

Το Ιερό του Ολυμπίου Διός, στο νοτιότερο άκρο της περιοχής, ήταν ο πιο σεβάσιμος χώρος των αρχαίων Μακεδόνων. Το ιερό απέκτησε ιδιαίτερη αίγλη ως επίσημο θρησκευτικό κέντρο του βασιλείου, κατά τον 5ο αι. π.Χ., επί βασιλείας Αρχελάου. Σε αυτό λάμβαναν χώρα επίσημες τελετές, πανηγυρίζονταν στρατιωτικές νίκες, όπως η νίκη του Φιλίππου στη

Κάτοψη του επισκέψιμου αρχαιολογικού πάρκου του Δίου.

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ

1. Ιερό Δήμητρας
2. Ιερό Διός Υψίστου
3. Ιερό Ίσιδος
4. Ιερό Ολυμπίου Διός
5. Ρωμαϊκό θέατρο
6. Θέρμες
7. Ελληνιστικό θέατρο
8. Ιερό Ασκληπιού
9. Κοιμητριακή Βασιλική

Η ΤΕΙΧΙΣΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

10. Ελληνιστικό τείχος
11. Υστερορωμαϊκό τείχος
12. Παλαιοχριστιανικός περίβολος
13. Κεντρικός δρόμος (cardo maximus)
14. «Οικία Ζωσά» και «Οικία Λήδας»
15. Καταστήματα και εργαστήρια
16. Ωδείο
17. «Μεγάλες Θέρμες»
18. Ρωμαϊκή αγορά (forum)
19. «Θέρμες Αγοράς»
20. «Οικία Επιγένους»
21. «Οικία Ευβούλου»
22. «Επισκοπική βασιλική»
23. «Οικία όψιμης αρχαιότητας»
24. Πολυγωνικό κτήριο

25. «Θέρμες κεντρικού δρόμου»
26. Πραιτώριο / Praetorium
27. «Τομέας Υδραύλεως»
28. «Έπαυλη του Διονύσου»
29. «Οικία Αθηνάς»
30. Υδραγωγείο

Χαιρώνεια, γιορταζόταν η έναρξη εκστρατειών, όπως αυτή του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία, και πιθανόν εκτελούνταν οι καθιερωμένες τελετές κάθαρσης του στρατού.

Το αρχαιότερο ιερό του Δίου είναι αυτό της Δήμητρας και της κόρης της, της Περσεφόνης. Ιδρύθηκε στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο, στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., και η λειτουργία του συνεχίστηκε με πολλές προσθήκες και μετατροπές έως την όψιμη αρχαιότητα, κατά τα πρώιμα χριστιανικά χρόνια.

Στη διάρκεια της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στην ίδια περιοχή και άλλα σημαντικά ιερά.

Το ιερό του Ασκληπιού, στο οποίο λατρευόταν ο σημαντικότερος θεραπευτής θεός στην αρχαία ελληνική θρησκεία, ο Ασκληπιός, γιος του Απόλλωνα.

Το ιερό του Διός Υψίστου (*Jupiter Optimus Maximus*), η λατρεία του οποίου κυριάρχησε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και η επωνυμία «Υψιστος» αντικατέστησε όλες τις παλαιότερες υποστάσεις του Διός. Είναι το μοναδικό ιερό του θεού που έχει εντοπιστεί στη Μακεδονία, αν και θα πρέπει να υπήρχαν αρκετά ακόμη.

Τέλος, το ιερό των Αιγυπτίων θεών, δηλαδή της Ίσιδας, του Σάραπη και του Άνουβη. Ο κεντρικός ναός ήταν αφιερωμένος στην Ίσιδα Λοχία και παισιωνόταν από ναϊσκούς της Ίσιδος Τύχης και της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας, της Αφροδίτης των υπωρειών του Ολύμπου. Τα δύο αγάλματα βρέθηκαν στη θέση τους, όπως επίσης και το άγαλμα μίας σημαντικής θνητής αναθέτριας, της Ιουλίας Φρουγιανής Αλεξάνδρας.

Στην περιοχή των ιερών χωροθετούνται επίσης και τα δύο θέατρα του Δίου, το ελληνιστικό και το ρωμαϊκό. Σε κοντινή απόσταση, ενταγμένο πλέον στον πολεοδομικό ιστό του σύγχρονου οικισμού του Δίου και μη επισκέψιμο, βρίσκεται και το αρχαίο στάδιο.

Στα βόρεια της περιοχής των ιερών αναπτύχθηκε ένας οικισμός που αρχικά εξυπηρετούσε τις ανάγκες της λατρείας. Το 424 π.Χ., περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου, ο Θουκυδίδης μνημονεύει το Δίον ως τον ενδιάμεσο σταθμό της πορείας του Σπαρτιάτη στρατηγού Βρασίδα προς τη Χαλκιδική, προκειμένου να συνδράμει στην αποστασία των αθηναϊκών κτήσεων: «ἀπὸ δὲ τούτου ἤδη οἱ μὲν τῶν Θεσσαλῶν ἄγωγοι πάλιν ἀπήλθον, οἱ δὲ

Περραιβοὶ αὐτόν, ὑπήκοοι ὄντες Θεσσαλῶν, κατέστησαν ἐς Δίον τῆς Περδικκου ἀρχῆς, ὃ ὑπὸ τῷ Ὀλύμπῳ Μακεδονίας πρὸς Θεσσαλοῦς πόλισμα κείται» (Ιστορία 4.78.4-6).

Την εποχή του Μακεδόνα βασιλιά Κασσάνδρου, στα τέλη του 4ου – αρχές του 3ου αι. π.Χ., το Δίον οχυρώθηκε μ' ένα μνημειακό τείχος μήκους 2.625μ., που περιέκλειε έκταση 430 στρεμμάτων, οργανώθηκε πολεοδομικά βάσει του ιπποδάμειου συστήματος και επιπλέον απέκτησε δημόσια κτήρια μνημειακού χαρακτήρα. Η πόλη του Δίου αναπτύχθηκε εντός ενός σχεδόν τετράγωνου οχυρωματικού περιβόλου με τετράγωνους πύργους και πύλες. Πλακοστρωμένοι δρόμοι με κατεύθυνση Ανατολή-Δύση (*decumani*) και Βορρά-Νότου (*cardines*) τέμνονταν κάθετα μεταξύ τους, σχηματίζοντας μεγαλύτερα ή μικρότερα οικοδομικά τετράγωνα. Εντός των οικοδομικών τετραγώνων ανεγέρθηκαν τα δημόσια και τα ιδιωτικά κτήρια της πόλης. Η αστική εικόνα συμπληρωνόταν από προσεγγμένο σύστημα υδροδότησης και αποχέτευσης.

Τον 1ο αι. π.Χ. το Δίον μετατράπηκε σε ρωμαϊκή αποικία με το όνομα *Colonia Iulia Augusta Diensis* αποκτώντας το δικαίωμα της αυτοδιοίκησης και απαλλαγής από έγγειους φόρους. Αργότερα, πιθανόν στα τέλη του 3ου – αρχές του 4ου αι. μ.Χ., εφαρμόστηκε στο Δίον ένα εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμα, στο πλαίσιο του οποίου ανανεώθηκαν οι δημόσιοι χώροι της πόλης και νέα μνημειακά συγκροτήματα προστέθηκαν στο δυναμικό της: κτήρια δημόσιου και εμπορικού χαρακτήρα, όπως η ρωμαϊκή αγορά (το *forum*), δημόσια λουτρά (θήρμες), καταστήματα, ωδείο, δημόσια αποχωρητήρια, καταλύματα για κρατικούς αξιωματούχους και ξενώνες.

Οι ιδιωτικές οικίες της πόλης οικοδομήθηκαν από μία εύπορη και ισχυρή ελίτ, η οποία αντιλαμβανόταν την κατοικία όχι αποκλειστικά ως ιδιωτικό χώρο αλλά ως συνισταμένη του δημόσιου βίου και ως μέσο προβολής του κοινωνικού της κύρους.

Τα μεγάλα οικιστικά συγκροτήματα (οικίες Διονύσου, Ευβούλου, Επιγένους, Ζωσά, Λήδας, Αθηνάς) που έχουν εντοπιστεί χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη πολυτέλεια, που αποτυπώνεται στις μεγάλες τους διαστάσεις, στα ψηδιφωτά δάπεδα, στα πολύχρωμα κονιάματα των τοίχων και στα πολύτιμα κινητά ευρήματα.

Μετά από την επικράτηση του Χριστιανισμού, το Δίον έγινε έδρα επισκοπής και έζησε περίοδο ευημερίας. Παρά τη συρρίκνωση της πόλης σε έναν

Ο βωμός του ιερού του Ολυμπίου Διός με φόντο τις κορυφές του Ολύμπου.

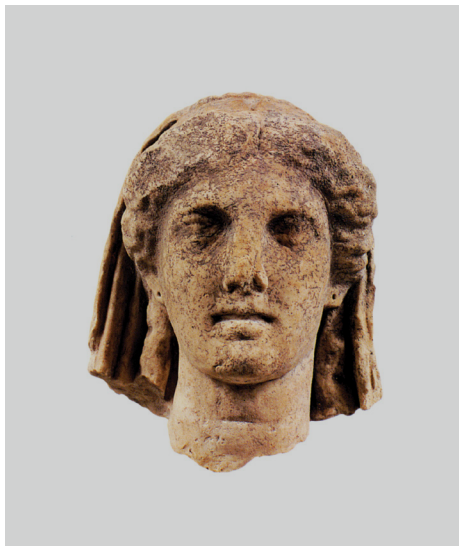

Το ιερό της Δήμητρας και Κόρης

Κεφαλή Δήμητρας από το ιερό της Δήμητρας, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Κεφαλή του κουκουλοφόρου δαίμονα Τελεσφόρου, του 5ου αι. π.Χ., από το ιερό του Ασκληπιού. Είναι μικρός θεός που βοηθάει στην ολοκλήρωση της ίασης των ασθενών.

μικρότερο οχυρωματικό περίβολο, στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ., ιδρύονται σε αυτήν μία μεγαλοπρεπής επισκοπική βασιλική, αλλά και μία κοιμητηριακή βασιλική, έξω από τα τείχη, δείγματα της τελευταίας ακμής της πόλης, κατά την περίοδο την ύστερης αρχαιότητας.

Τα νεκροταφεία του Δίου αναπτύχθηκαν στα βόρεια, τα δυτικά και τα νότια της οχυρωμένης πόλης. Οι παλαιότερες ταφές ανάγονται στον 5ο αι. π.Χ. και προέρχονται από το βόρειο νεκροταφείο της πόλης, το οποίο χρησιμοποιήθηκε συνεχώς έως την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο. Το λεγόμενο Δυτικό νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε κυρίως κατά τον 4ο αι. π.Χ. και την Ελληνιστική περίοδο. Μετά την επικράτηση του χριστιανισμού και την εγκατάλειψη των παλαιών ιερών της εθνικής θρησκείας ένα νέο νεκροταφείο με πυκνή διάταξη τάφων αναπτύχθηκε στα νότια, όπου τον 5ο αι. μ.Χ. οικοδομήθηκε μία κοιμητηριακή βασιλική.

Μακεδονικοί τάφοι κατά την Ελληνιστική περίοδο, ευμεγέθη κτίσματα, πολυτελείς σαρκοφάγοι και ορθογώνιοι βωμοί κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο είναι οι ταφικές κατασκευές που οικοδομούνται από τα μέλη των ισχυρότερων τάξεων του Δίου, για να χρησιμεύσουν ως μέσα προβολής κοινωνικής προβολής. Οι απλοί άνθρωποι ενταφιάζονται σε απλούστερους τύπους τάφων. Οι τάφοι σημαίνονται με επιτύμβιες στήλες, οι ελληνικές ή λατινικές επιγραφές των οποίων παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την πληθυσμιακή σύνθεση της πόλης. Κατά την πρώιμη χριστιανική περίοδο οι τάφοι σημαίνονται με απλές λίθινες πλάκες οι οποίες φέρουν εγχάρακτο το σύμβολο του σταυρού.

Το ιερό του Διός Υψίστου (*Jupiter Optimus Maximus*) από νότια προς βόρεια. Στην πίσω πλευρά του ορθογώνιου περικλειστού τεμένους διακρίνεται ο μονόχωρος ναός εντός του οποίου αποκαλύφθηκε το λατρευτικό άγαλμα του θεού, μαρμάρινοι αναθηματικοί αετοί και πολλές επιγραφές.

Εναέρια άποψη του ιερού της Ίσιδας.

Το ελληνιστικό θέατρο του Δίου με τις κορυφές του Ολύμπου στο βάθος.

Αεροφωτογραφία τμήματος της αρχαίας πόλης. Στο κέντρο ο κεντρικός πλακοστρωμένος δρόμος που διασχίζει την πόλη από Νότο προς Βορρά. Στις δύο πλευρές του τα οικοδομικά τετράγωνα που σχηματίζονται από τους κάθετα τεμνόμενους δρόμους.

Ο κεντρικός πλακόστρωτος δρόμος της πόλης (*cardo maximus*) και τα εμπορικά καταστήματα και εργαστήρια στα αριστερά του.

Όψη του νότιου τείχους της πόλης με εμφανείς τις μετασκευές του ανά τους αιώνες.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ταύτιση της αρχαίας πόλης του Δίου οφείλεται στον Άγγλο αξιωματικό W.M. Leake ο οποίος το 1806 επισκέφθηκε τη θέση δίπλα στο χωριό Μαλαθριά. Στην έκταση ανάμεσα στο χωριό και τις πηγές εντόπισε τα λείψανα του σταδίου, του θεάτρου, τα θεμέλια ενός μεγάλου κτιρίου, καθώς και ίχνη της οχύρωσης. Η βλάστηση όμως ήταν τόσο πυκνή που δεν του επέτρεψε να ακολουθήσει τα χνάρια των αρχιτεκτονικών καταλοίπων που εντόπισε.

Μισό αιώνα αργότερα, το 1855, ήρθε στο Δίον ο Γάλλος αρχαιολόγος, L. Heuzey, ο οποίος ξαναγύρισε το 1861 με εντολή του Ναπολέοντα Γ'. Ο νεότερος περιηγητής στάθηκε πιο τυχερός στον εντοπισμό των ερειπίων της πόλης, καθώς διέκρινε όχι μόνο τα τείχη της, αλλά μπόρεσε να διαπιστώσει και το τετράγωνο σχήμα της πόλης. Ο Heuzey ταύτισε, επίσης, τον ποταμό Ποτόκι με τον Βαφύρα-Ελικώνα, σημείωσε τις άφθονες πηγές, ενώ τέλος απέδωσε τα περισσότερα από τα κτίσματα του Δίου στον βασιλιά της Μακεδονίας Αρχέλαο.

Οι συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες ξεκίνησαν το 1928, από τον καθηγητή Γεώργιο Σωτηριάδη, πρότανη του νεοϊδρυμένου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, χάρη στον οποίο απαλλοτριώθηκε και διασώθηκε ο αρχαιολογικός χώρος και έγινε ένα μικρό μουσείο, όπου μεταφέρθηκαν τα πρώτα ευρήματα. Ο Σωτηριάδης, κάτω από αντίξοες συνθήκες, εντόπισε διάφορα κτήρια, με σημαντικότερα από αυτά έναν μακεδονικό τάφο και μία παλαιοχριστιανική βασιλική.

Μετά από διακοπή τριών περίπου δεκαετιών, η ανασκαφή του Δίου άρχισε πάλι το 1963 με πρωτοβουλία του καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γεώργιου Μπακαλάκη. Παράλληλα, ερευνήθηκε συστηματικότερα από τον καθηγητή Βυζαντινής Αρχαιολογίας Στυλιανό Πελεκανίδη η παλαιοχριστιανική βασιλική που είχε φέρει στο φως ο Γ. Σωτηριάδης.

Το 1973 ξεκίνησε μία νέα περίοδος ανασκαφών υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας στο ίδιο Πανεπιστήμιο, Δημητρίου Παντερμαλή.

Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην αναζήτηση των ιερών και στην έρευνα της αρχαίας λατρείας, που είχε ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη του ιερού του Ολυμπίου Διός, καθώς κι αυτών της Δήμητρας, της Ίσιδας και του Διός Υψίστου. Επίσης, συνεχίστηκε ο εντοπισμός και η αποκάλυψη δημόσιων κτηρίων, όπως του ελληνοιστικού θεάτρου, της ρωμαϊκής αγοράς και πολλών συγκροτημάτων λουτρών, αλλά και ιδιωτικών κατοικιών, ορισμένες από τις οποίες ιδιαίτερα πολυτελείς, όπως η λεγόμενη έπαυλη του Διονύσου. Ενδιαφέρον υπήρξε και για τη χριστιανική φάση της ζωής του Δίου, με έρευνες από τον καθηγητή Βυζαντινής αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., Αριστοτέλη Μέντζο.

Από το 2008 έως το 2019 την ευθύνη του ανασκαφικού και ερευνητικού έργου είχε η Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας Σεμέλη Πιγγιάτογλου. Από το 2020 τη διεύθυνση της Πανεπιστημιακής ανασκαφής στο Δίον έχει αναλάβει η Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Ελένη Παπαγιάννη.

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΔΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1928 ἐπιχειρηθεῖσα τὸ πρῶτον ἀνασκαφὴ εἰς τὸ Δῖον τῆς Μακεδονίας, δαπάνη κοινῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τοῦ συνεισενεγκόντος καὶ φέτος ὡς πέρυσι τὸ πλεῖστον αὐτῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου μέχρι τέλους Ἰουλίου. Εὐθὺς δ' ἐν ἀρχῇ ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κ. Στέλιου Γιαννακοπούλου τὸ ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐργασίαν χωρομετρικὸν σχεδιογράφημα τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς—ταῦτα καθ' ὅλην των σχεδὸν τὴν γραμμὴν καλῶς διακρίνονται—περικλειομένης πόλεως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θέσις αὐτῆς σήμερον καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων «τὸ Κάστρο». Κατὰ δὲ τὰ τέλη τῆς ἀνασκαφῆς ἐλήφθησαν ἀρκεταὶ φωτογραφίαι τῶν ἐρευνηθεισῶν θέσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν εὐρημάτων ὑπὸ τῶν φωτογράφων Θεσσαλονίκης κ. κ. Λιόντα - Μαυρίδου.

ΜΕΡΟΣ Α. ΑΝΑΛΥΣΗ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

A1. ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

Μπαίνοντας στην τειχισμένη πόλη του Δίου από την κεντρική πύλη του τείχους από την περιοχή των ιερών συναντά κανείς το λεγόμενο οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς. Η συμβατική αυτή ονομασία δόθηκε σε αυτό το οικοδομικό τετράγωνο, εμπειροδύ περίπου 25 στρεμμάτων, γιατί εδώ, δίπλα στον κεντρικό δρόμο, βρίσκεται το κέντρο της δημόσιας ζωής της πόλης, δηλαδή η διοικητική αγορά και οι χώροι δημόσιας λειτουργίας.

Προκειμένου να κατασκευαστούν τα μνημειακά δημόσια κτήρια, η περιοχή αυτή ανυψώθηκε σε σχέση με τον κεντρικό δρόμο και έγινε επίπεδη, στο πλαίσιο ενός οργανωμένου οικοδομικού προγράμματος, κατά την περίοδο της ύστερης Ρωμαϊκής εποχής (3ος-4ος αι. μ.Χ.), σε μία περίοδο μεγάλης ακμής και εκτεταμένης ανοικοδόμησης του αστικού κέντρου. Τα παλαιότερα οικοδομικά κατάλοιπα καταχώθηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για τα νέα κτήρια.

Με άμεση πρόσβαση στον κεντρικό δρόμο βρίσκεται μια σειρά μονόχρωων καταστημάτων, που λειτουργούσαν ως χώροι λιανικού εμπορίου και εργαστήρια. Για να προσεγγίσει κανείς τους δημόσιους χώρους του υπερυψωμένου οικοδομικού τετραγώνου ανέβαινε από μία λίθινη σκάλα, κοντά στη νότια πύλη, και συναντούσε πρώτα τα δημόσια αποχωρητήρια ή αλλιώς βεσπασιανές. Η σκάλα οδηγούσε σε μία ευρύχωρη αυλή, γύρω από την οποία ανεγέρθηκαν ένα πολυτελές συγκρότημα δημόσιων λουτρών, έκτασης περισσότερο από 2.000 τ.μ., οι

λεγόμενες «Μεγάλες Θέρμες», και ένα μικρό στεγασμένο θέατρο, το ωδείο. Στο ωδείο, χωρητικότητας 350-400 ατόμων, γίνονταν απαγγελίες κειμένων και μουσικές παραστάσεις, ενώ πιθανόν το κτήριο λειτουργούσε και ως χώρος συνεδριάσεων του τοπικού σώματος των βουλευτών (*ordo decurionum*). Τα λουτρά εξυπηρετούσαν τις καθημερινές ανάγκες των πολιτών, των αξιωματούχων, αλλά και των επισκεπτών της πόλης.

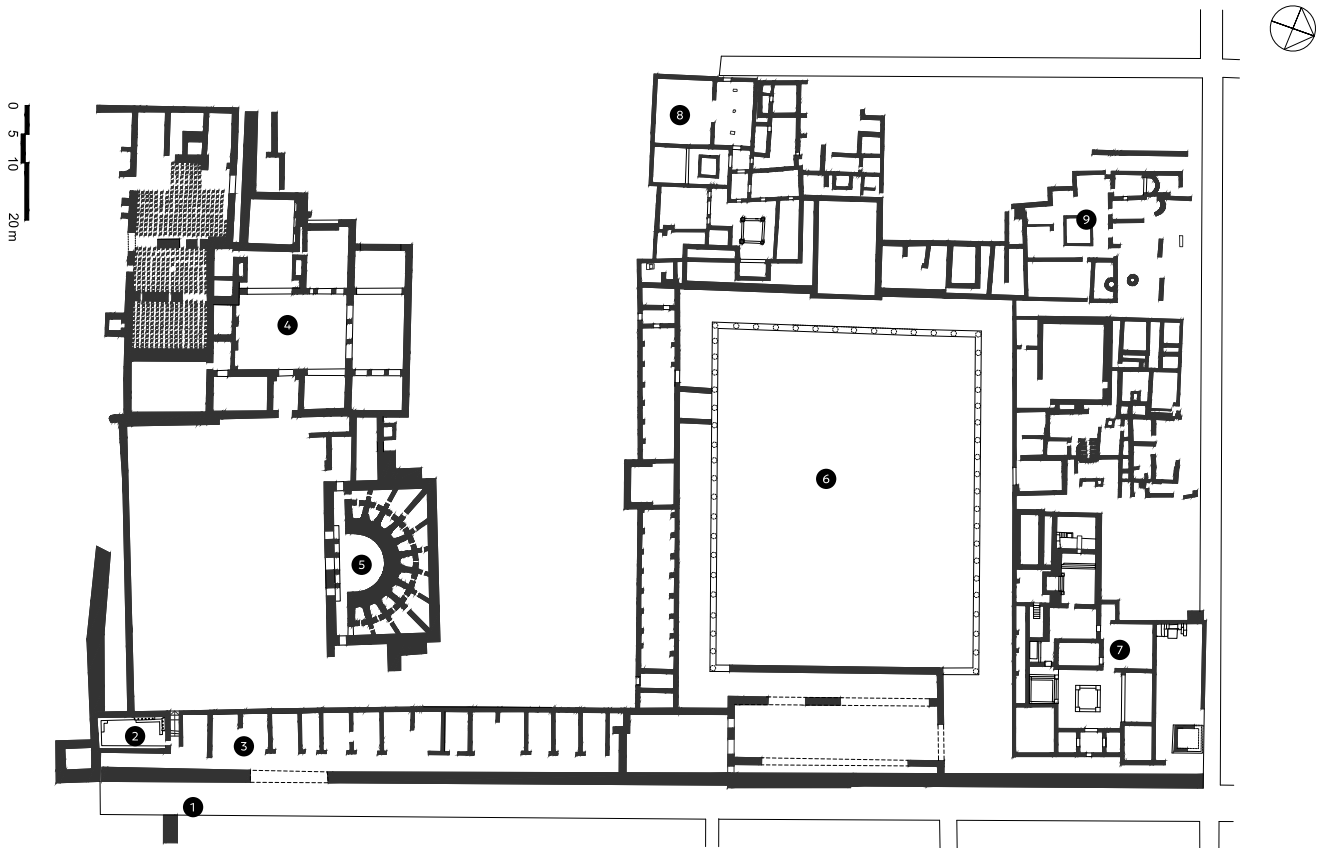
Στο βόρειο τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου βρίσκεται η ρωμαϊκή αγορά του Δίου, το *forum*, το διοικητικό κέντρο της πόλης. Διέθετε δημόσια κτήρια, όπως την βασιλική και την *curia*, δηλαδή το βουλευτήριο, οργανωμένα γύρω από μια μεγάλη πλακοστρωμένη πλατεία, που περιβάλλονταν στις τρεις πλευρές της από μια στοά (*porticus*) σε σχήμα Π. Η πλατεία υπήρξε χώρος συνάθροισης, στον οποίο οι πολίτες και οι επισκέπτες μπορούσαν να ενημερωθούν για τα θέματα της πόλης, αλλά και να ψυχαγωγηθούν παρακολουθώντας κηρύγματα φιλοσόφων και ρητόρων ή παίζοντας παιχνίδια.

Η αγορά γειτνιάζει με ένα ακόμη συγκρότημα θερμών, με είσοδο από τον κεντρικό δρόμο, τις συμβατικά ονομαζόμενες «Θέρμες της αγοράς». Στα δυτικά της αγοράς, σε ένα ακόμα ψηλότερο πλάτωμα από αυτό της αγοράς, κτίστηκαν πολυτελείς ιδιωτικές οικίες, που ονομάστηκαν συμβατικά «Οικία Επιγένους» και «Οικία Ευβούλου» και αποτελούν δείγμα της πλούσιας αστικής ζωής των πολιτών.

Το οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς του Δίου.

Ορίζεται στις τρεις πλευρές του από πλακοστρωμένους δρόμους (στα ανατολικά βρίσκεται ο κεντρικός δρόμος της πόλης, ο *cardo maximus*) και στα νότια του από το συγκρότημα των μεγάλων θερμών. Εναέρια άποψη και σχεδιαστική αποτύπωση.

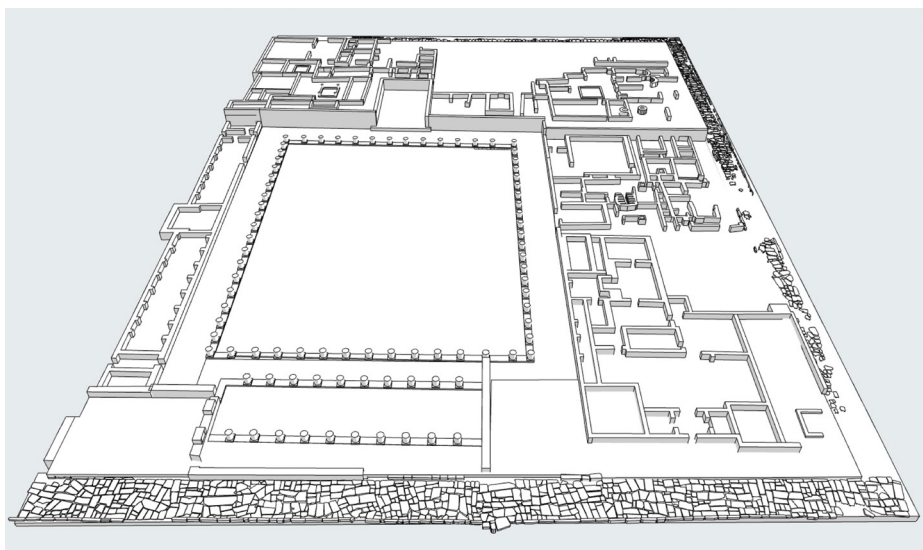
1. Κεντρικός δρόμος (*cardo maximus*)
2. Δημόσια αποχωρητήρια (βεσπασιανές)
3. Καταστήματα, εργαστήρια
4. Μεγάλες Θέρμες
5. Ωδείο
6. Ρωμαϊκή αγορά (*forum*)
7. Θέρμες Αγοράς
8. Οικία Επιγένους
9. Οικία Ευβούλου

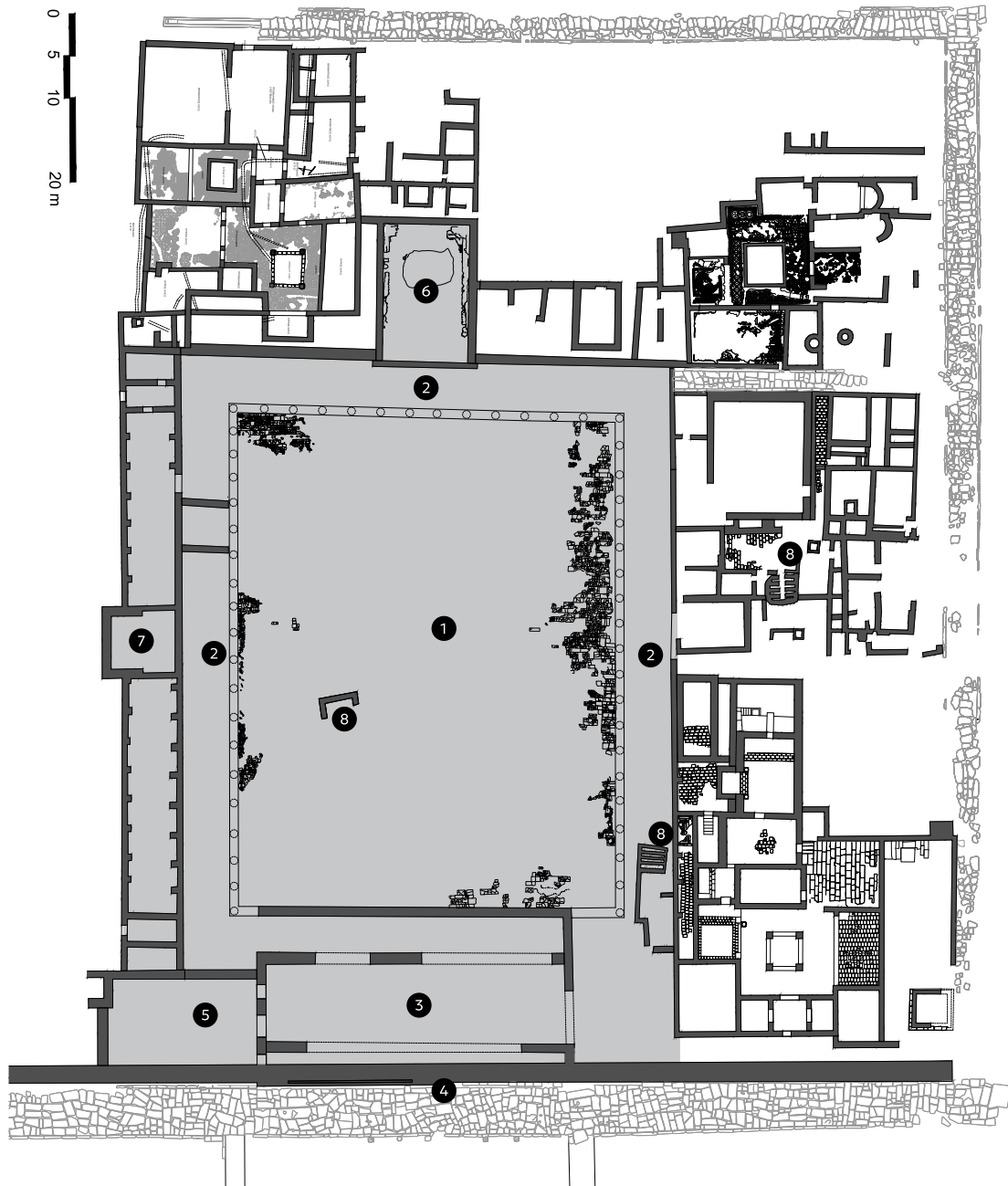
A2. Η ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΔΙΟΥ (FORUM)

Η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της ρωμαϊκής αγοράς (forum) του Δίου είναι από τις παλαιότερες στον αρχαιολογικό χώρο. Πρώτος ερεύνησε το δυτικό τμήμα της αγοράς, το 1928, ο Γεώργιος Σωτηριάδης, πρύτανης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στη συνέχεια, η περιοχή της ρωμαϊκής αγοράς διερευνήθηκε συστηματικά από τον καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας του ίδιου πανεπιστημίου Δημήτριο Παντερμαλή και την ομάδα του, με σημαντική στιγμή την αποκάλυψη του λεγόμενου «Μνημείου των ασπίδων», κατά μήκος του κεντρικού δρόμου, κατά τα έτη 1973-1974. Η έρευνα εντατικοποιήθηκε κατά τις τρεις επόμενες δεκαετίες καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος των μνημείων της αγοράς και ολοκληρώθηκε το 2011, από την καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, Σεμέλη Πινγκιάτογλου και τους συνεργάτες της. Η ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου επικεντρώθηκε αφενός σε επιμελείς καθαρισμούς των αποκαλυμμένων αρχιτεκτονικών καταλοίπων και αφετέρου σε περιορισμένης έκτασης περιοχές που δεν είχαν ερευνηθεί στο παρελθόν και ήταν κρίσιμες για την κατανόηση των μνημείων του έργου, αλλά και τις εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης.

Η ρωμαϊκή αγορά (forum) του Δίου είναι ένα συγκρότημα δημόσιων κτιρίων διοικητικού και εμπορικού χαρακτήρα, που οργανώνονται γύρω από μια ευρύχωρη, πλακόστρωτη κεντρική πλατεία. Η είσοδος από τον κεντρικό δρόμο της πόλης, τον *cardo maximus*, πραγματοποιούνταν μέσω μιας κλίμακας που βρίσκονταν στα ΝΑ του συγκροτήματος, μετά από το πέρας της σειράς των καταστημάτων. Δύο στενοί χώροι στα ανατολικά και στα δυτικά του νότιου κτηρίου του συγκροτήματος καθιστούσαν την πρόσβαση στην αγορά αυστηρά ελεγχόμενη. Η κύρια είσοδος της αγοράς δεν έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί, αλλά εκτιμάται ότι θα ήταν μνημειακή, όπως σε άλλες αγορές της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας.

Σχέδιο εργασίας. Τρισδιάστατη αναπαράσταση του συγκροτήματος της ρωμαϊκής αγοράς του Δίου από δυτικά προς ανατολικά. Διακρίνεται ο κεντρικός πλακόστρωτος δρόμος της πόλης (*cardo maximus*). Στο βάθος, σε υψηλότερο πλάτωμα βρίσκονται δύο οικίες, η «Οικία Επιγένου» και η «Οικία Ευβούλου».

Η ρωμαϊκή αγορά (*forum*) του Δίου. Σχεδιαστική κάτοψη.

1. Πλακοστρωμένη πλατεία forum
2. Στοά (*porticus*)
3. Βασιλική
4. «Μνημείο Ασπίδων»
5. Curia
6. «Σεβαστείο»
7. Νότιο κτήριο αγοράς
8. Κεραμικός κλίβανος

A2α. Η ΠΕΡΙΣΤΥΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Η κεντρική πλατεία είναι ορθογώνια και πλακοστρωμένη, με διαστάσεις 58 x 45 μ. και εμβαδό 2.632 τ.μ. Η πλακόστρωση αποτελείται από ορθογώνιες πλάκες ευπαθούς υπόλευκου ασβεστόλιθου, που σε ορισμένα σημεία τοποθετούνται σε διπλή στρώση, και έχουν πάχος που κυμαίνεται από 4 έως 8 εκ. Οι ορθογώνιες πλάκες είναι τοποθετημένες σε σειρά, ανά μία, στον άξονα της μακριάς πλευράς τους, σχηματίζοντας παράλληλες ζώνες πλάτους 40-70 εκ. με κατεύθυνση Β-Ν σε όλη την έκταση της πλατείας. Οι διαστάσεις των πλακών ποικίλουν, ανάλογα με το πλάτος της ζώνης στην οποία βρίσκονται, ενώ σπάνια τοποθετούνται και κάθετα σε σχέση με τις υπόλοιπες, χωρίς όμως να ξεπερνούν το πλάτος της ζώνης τους.

Η πλατεία είναι περίστυλη και περικλείεται στα βόρεια, στα νότια και στα δυτικά από τρεις στοές που ενώνονται, σχηματίζοντας μία συνεχόμενη στοά (*porticus*) σε σχήμα Π, πλάτους 5,40 μ. και εκτιμώμενου ύψους τουλάχιστον 6 μέτρων. Η στοά αυτή υπολογίστηκε ότι διέθετε 52 κίονες οι οποίοι μαζί με την επίστεψή τους θα πλαισίωναν την πλατεία με μία ομοιόμορφη και μνημειακή πρόσοψη.

Την ανατολική πλευρά της αγοράς καταλαμβάνει μία τρίκλιτη βασιλική «ανοιχτού τύπου», δηλαδή με πρόσοψη από ανοιχτή κιονοστοιχία, η οποία έχει εξωτερικές διαστάσεις 37,5 x 21 μ., προοριζόμενη για δικαστικές και εμπορικές λειτουργίες. Για την ταύτιση του κτηρίου με βασιλική βασικά επιχειρήματα αποτέλεσαν το μέγεθός του, η ύπαρξη τριών κλιτών στο εσωτερικό του και η εγκάρσια και αξονική τοποθέτησή του προς το λεγόμενο «Σεβαστείο», στο μέσο της δυτικής πλευράς της αγοράς.

Στην πρόσοψη του ανατολικού τοίχου της βασιλικής, προς την πλευρά του κεντρικού δρόμου, είχαν τοποθετηθεί σε δεύτερη χρήση ανάγλυφοι λίθοι που σχημάτιζαν μια ζωφόρο με παράσταση όπλων (φέροπλος ζωφόρος), το λεγόμενο «Μνημείο των ασπίδων». Η ζωφόρος φέρει εναλλάξ ανάγλυφες παραστάσεις μετωπικών ασπίδων και θωράκων και αρχικά κοσμούσε -ίσως στο ανώτερο τμήμα του θριγκού- κάποιο παλαιότερο μνημείο ή δημό-

σιο κτήριο, που με βάση τεχνοτροπικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ.

Στη νότια στενή πλευρά της βασιλικής τρεις θύρες έδιναν πρόσβαση σε μία διπλανή ευρύχωρη αίθουσα, για την οποία έχει προταθεί η ταύτιση με τη ρωμαϊκή *curia* της πόλης, τον χώρο δηλαδή όπου συνεδρίαζαν οι *decuriones* (βουλευτές). Στο εσωτερικό της η αίθουσα θα ήταν διακοσμημένη με τοιχογραφίες που μιμούσαν ορθομαρμάρωση, παρόμοια με αυτή που σώζεται στο εσωτερικό του «Σεβαστείου» στη δυτική πλευρά της αγοράς.

Η πρόσφατη ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου αποκατάστασης και ανάδειξης του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς του Δίου όχι μόνο συμπλήρωσε τη γνώση από τις παλαιότερες έρευνες εικόνα με αρκετά επιπλέον τετραγωνικά μέτρα νεοαποκαλυφθείσας πλακόστρωσης, αλλά έκανε επίσης γνωστές κάποιες από τις κατασκευαστικές της λεπτομέρειες. Διαπιστώθηκε, δηλαδή, ότι η περιοχή της πλατείας προετοιμάστηκε για την τελική της διαμόρφωση μέσω της κατασκευής λιθόστρωσης, η οποία αποτελούνταν από αργούς και επεξεργασμένους λίθους, λατύπες, λίθινα τμήματα δομικού υλικού από παλαιότερα κτίρια (*spolia*) και θραύσματα κεραμίδων και πλίνθων ανακατεμένα σε χώμα. Στη συνέχεια, η λιθόστρωση αυτή επαλείφθηκε με μία παχιά στρώση ασβεστοκονιάματος, πάχους περίπου 10 εκ., επάνω στο οποίο διαστρώθηκαν οι λίθινες πλάκες της πλατείας.

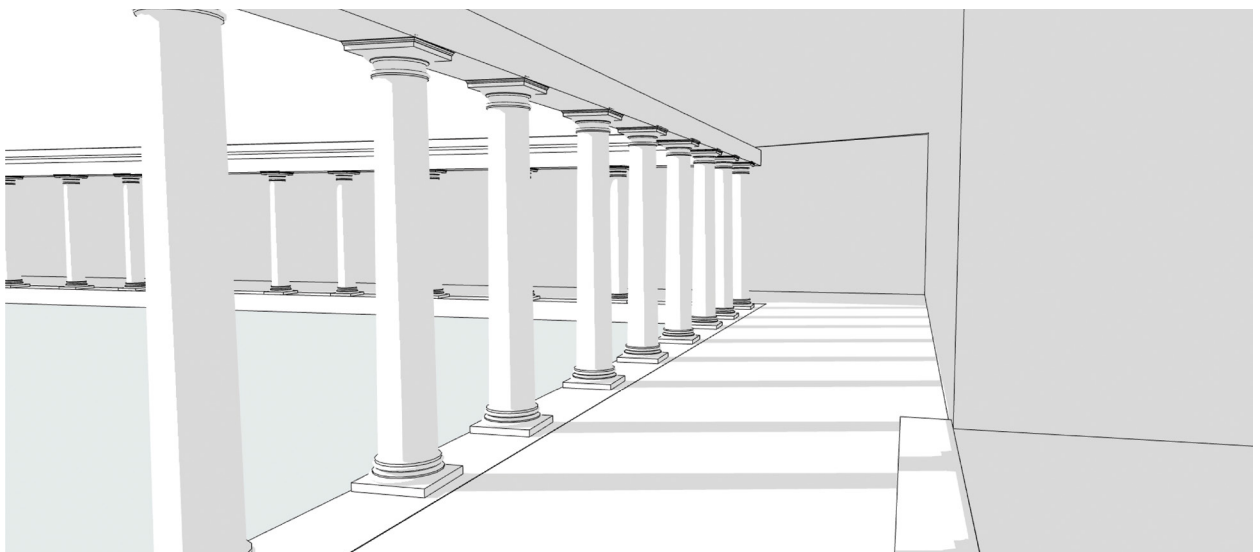
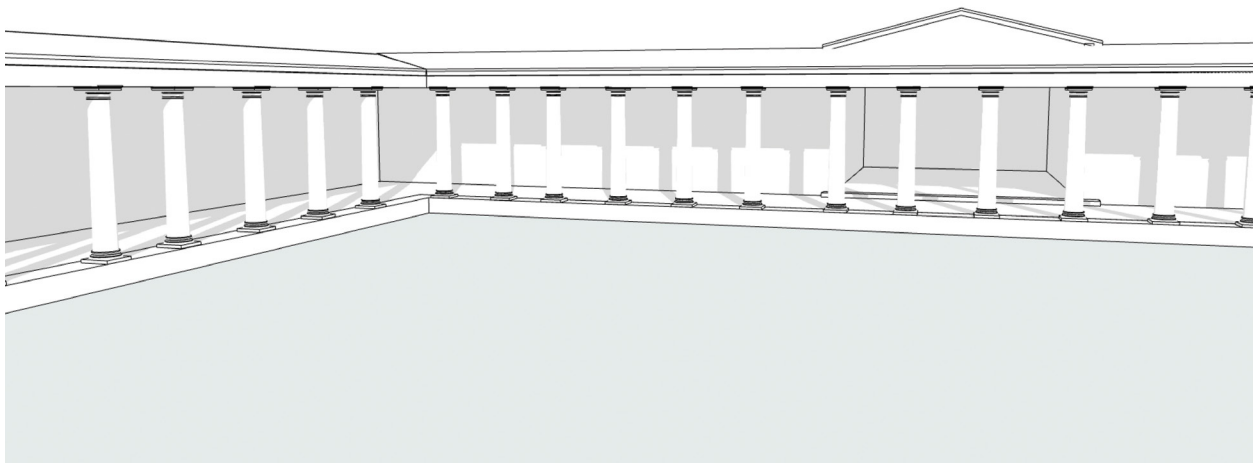
Επιπλέον, αποδείχθηκε η κατασκευαστική αλληλουχία της πλακόστρωσης και των στυλοβατών, μέσω της διερεύνησης των σημείων επαφής τους. Συγκεκριμένα, η καλή συναρμογή των λίθινων πλακών με τους στυλοβάτες μαρτυρά πως οι δύο δομές ανήκουν στην ίδια οικοδομική φάση, ενώ παράλληλα η μερική κάλυψη της ανώτερης επιφάνειας του θεμελίου των στυλοβατών από υλικό της υποδομής της πλακόστρωσης (ασβεστοκονίαμα) υποδεικνύει πως η διάστρωση των πλακών έπεται κατασκευαστικά της διαμόρφωσης των στυλοβατών.

Η πλακόστρωση στο βόρειο τμήμα της πλατείας. Λήψη από ανατολικά.

Σχέδιο εργασίας.
Τρισδιάσταση αναπαράσταση.
Η μνημειακή πρόσοψη της στοάς όπως θα φαινόταν από την πλατεία της αγοράς. Πίσω από τη δυτική στοά προεξέχει η στέγη του «Σεβαστείου».

Σχέδιο εργασίας.
Τρισδιάσταση αναπαράσταση από το εσωτερικό της στοάς, κοιτάζοντας προς την πλατεία της αγοράς.

Η νέα έρευνα προσέφερε πληροφορίες για τα κατασκευαστικά στοιχεία του θεμελίου και τη διαμόρφωση των στυλοβατών των περιμετρικών στοών της πλατείας. Ο δυτικός και βόρειος στυλοβάτης ήταν ήδη αποκαλυμμένοι, ο πρώτος με διασωσμένη την ανωδομή του από μεγάλους γωνιόλιθους πλάτους 1μ., και ο δεύτερος στο επίπεδο της άνω επιφάνειας του θεμελίου του. Το πως ήταν θεμελιωμένοι οι στυλοβάτες των στοών της πλατείας ήταν άγνωστο, μέχρι που ήρθε στο φως ο στυλοβάτης της νότιας στοάς.

Το θεμέλιο του στυλοβάτη έχει μήκος 60,41 μ., σωζόμενο πλάτος 0,67-1,40 μ. και δεν ξεπερνάει σε ύψος το 1μ. Αποτελείται από αργολιθοδομή, με συνδετικό κονίαμα που περιέχει μικρή ποσότητα ασβέστη. Εκτός από τους αργούς ή και πρόχειρα επεξεργασμένους λίθους διαφόρων μεγεθών, στην τοιχοδομή περιλαμβάνονται κατά τόπους και γωνιόλιθοι, ενώ θραύσματα πλίνθων τοποθετήθηκαν όπου ήταν αναγκαία η δημιουργία οριζόντιας στάθμης, δηλαδή στην άνω επιφάνεια του θεμελίου, αλλά και για την πλήρωση κενών στο εσωτερικό της κατασκευής.

Το θεμέλιο διαθέτει στον ανώτερο δόμο του 20 ορθογώνιες προβολές, που θα στήριζαν κίονες. Έχουν κατασκευαστεί σε σειρά και σε σχετικά κανονικές μεταξύ τους αποστάσεις, με το διάστημα ανάμεσά τους να είναι 1,95-2,35 μ. Τα μεγέθη των ορθογώνιων προβολών του θεμελίου ποικίλουν, με τη μεγαλύτερη να έχει διαστάσεις 1,40 (B-N) x 1,10 (A-Δ) μ. και τη μικρότερη 0,87 (B-N) x 0,67 (A-Δ) μ. Είναι κατασκευασμένες από το ίδιο υλικό με το θεμέλιο του μετακίονιου διαστήματος που τις ενώνει, το οποίο όμως βρίσκεται κατά 10-20 εκ. χαμηλότερα υψομετρικά, και έχει περίπου 10-30 εκ. μικρότερο πλάτος. Δομικά οι ορθογώνιες αυτές προβολές παρουσιάζουν πιο επιμελημένη κατασκευή, με σαφείς αρμούς, σε σύγκριση με την χαλαρότερη κατασκευή των ενδιάμεσων τμημάτων, όπου το συνδετικό κονίαμα σχεδόν απουσιάζει και τα δομικά υλικά συχνά δίνουν την εικόνα πρόχειρου γεμίματος.

Από ένα φρεάτιο στη ΝΔ γωνία της αγοράς ξεκινάει ένας αποχετευτικός αγωγός, με κλίση από δυτικά προς ανατολικά, ο οποίος διέρχεται από τη νότια στοά, παράλληλα με τον στυλοβάτη. Στη συνέχεια, αφού κάμπτεται σε ορθή γωνία, βαίνει εντός του δυτικού κλίτους της βασιλικής, με κλίση από νότο προς βορρά και καταλήγει στον κεντρικό αποχετευτικό αγωγό του συγκροτήματος, στην ΒΑ γωνία της αγοράς. Ο πυθμένας του αγωγού είναι στρωμένος με πήλινες πλίνθους και τα τοιχώματά του είναι

κατασκευασμένα από αργολιθοδομή με επένδυση μίας σειράς πλίνθων στην άνω επιφάνεια.

Ο αγωγός αυτός είναι σύγχρονος κατασκευαστικά με τη βασιλική και το υπόλοιπο συγκρότημα της αγοράς και υποδεικνύει την στάθμη του δαπέδου των χώρων, κάτω από τους οποίους έβαινε.

Θεμέλιο του στυλοβάτη της νότιας στοάς. Λήψη από ανατολικά. Διακρίνονται οι οριζόντια τοποθετημένοι πλίνθοι και οι ορθογώνιες προβολές που στήριζαν τους κίονες.

Ο στυλοβάτης της νότιας στοάς. Λήψη από ανατολικά. Λεπτομέρεια του σημείου ένωσης του υποστρώματος της πλακόστρωσης με το θεμέλιο του νότιου στυλοβάτη, σε σημείο όπου οι λίθινες πλάκες δεν σώζονται. Χρήση σειράς αργών λίθων στο μεταξύ τους όριο. Πάνω από αυτή τη σειρά βρίσκεται ένα παχύ στρώμα υπόλευκου κονιάματος 10 εκ. περίπου, επάνω στο οποίο τοποθετούνταν οι πλάκες της πλατείας.

Στυλοβάτης της νότιας στοάς. Τομή αποκάλυψης του νότιου μετώπου του θεμελίου. Λήψη από νότια.

Φρεάτιο και αποχετευτικός αγωγός στη ΝΔ γωνία της αγοράς, μετά την ολοκλήρωση των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης.

Αποχετευτικός αγωγός εντός της νότιας στοάς, στο σημείο όπου κάμπτεται προς τα βόρεια, εντός του δυτικού κλίτους της βασιλικής.

Φρεάτιο και αποχετευτικός αγωγός στη ΝΔ γωνία της αγοράς, κατά τις εργασίες καθαρισμού και αποχρωμάτωσης.

A2β. ΤΟ «ΣΕΒΑΣΤΕΙΟ»

Πάνω στον κεντρικό άξονα της αγοράς και αμέσως βόρεια της «Οικίας Επιγένους», βρίσκεται ένα άλλοτε μεγαλοπρεπές μονοθάλαμο κτήριο, με επιμελημένη λιθοδομή από μεγάλες λιθοπλίνθους, ψηφιδωτό δάπεδο και τοιχογραφίες. Η εξέχουσα αξονική θέση του κτηρίου στο αρχιτεκτονικό τοπίο της ρωμαϊκής αγοράς, η μνημειακή κατασκευή του, η πολυτελής διακόσμησή του με ψηφιδωτό δάπεδο και τοιχογραφίες, αλλά και τα τμήματα ημικυκλικών βάθρων στο εσωτερικό του συνηγορούν στην ταύτιση του κτηρίου με Σεβαστείο, δηλαδή με ναό λατρείας των Ρωμαίων αυτοκρατόρων οι οποίοι έφεραν τον τίτλο Αύγουστος (Σεβαστός).

Το κτήριο έχει εσωτερικές διαστάσεις 10,20 x 15,50 μ. και επιμελημένη δόμηση από μεγάλες λιθοπλίνθους, κάποιες από τις οποίες βρίσκονται εκεί σε δεύτερη χρήση. Οι τρεις τοίχοι του κτηρίου (δυτικός, νότιος και βόρειος), σώζονται στο επίπεδο τριών δόμων, σε συνολικό ύψος 1,50-1,80 μ. και έχουν μέγιστο πλάτος 0,70 μ. Σε δοκιμαστική τομή που έγινε στο πλαίσιο του έργου στην περιοχή εξωτερικά της βορειοανατολικής γωνίας του κτηρίου, φάνηκε ότι ο βόρειος τοίχος του κτηρίου φέρεται σε ισχυρό θεμέλιο, συνολικού ύψους 1,35 μ.

Το ψηφιδωτό δάπεδο βρίσκεται κατά 0,30 μ. περίπου ψηλότερα από τον αντίστοιχο ορίζοντα χρήσης της δυτικής στοάς της αγοράς, πίσω από την οποία ανοίγεται το κτήριο, και περίπου 0,70 μ. από το επίπεδο της πλακόστρωτης πλατείας της αγοράς. Η πρόσβαση στο κτήριο θα πρέπει να γινόταν με χρήση αναβαθμού/-ών, κάποιιοι από τους οποίους έχουν σωθεί κατά χώραν. Από το ψηφιδωτό δάπεδο σώζεται κυρίως το ισχυρό υπόστρωμά του, με πάχος περίπου 20 εκ. Η ψηφιδωτημένη επιφάνεια είναι φτιαγμένη με χονδρές και με μικρές ψηφίδες και αρθρώνεται ως εξής: Περιμετρικά και δίπλα στους τοίχους του «τρέχει» μία ζώνη από μεγάλες και ασύμμετρες ψηφίδες, υπόλευκου χρώματος, διαστάσεων περίπου 1,5-3,0 εκ., (χονδρό ψηφιδωτό). Η ζώνη έχει πλάτος 1,50 μ. στην οπίσθια στενή πλευρά του κτηρίου (δυτική) και 0,70 μ. στις μακριές πλευρές (νότια και βόρεια), ενώ δεν έχουν σωθεί στοιχεία για το αν συνέχιζε και στην πρόσοψη (ανατολική στενή πλευρά). Η εξωτερική αυτή ταινία πιθανόν

περιέβαλε κάποιο κεντρικό θέμα, κατασκευασμένο με πολύ μικρότερες και συμμετρικές ψηφίδες, διαστάσεων 0,5-1,0 εκ. (*opus tessellatum*), από το οποίο έχει διασωθεί μόνο τμήμα του λευκού βάθους και τμήματα μιας διπλής μελανής «κορνίζας» (στην περιοχή της βορειοδυτικής γωνίας, πλάτους 6-7 εκ. η καθεμία).

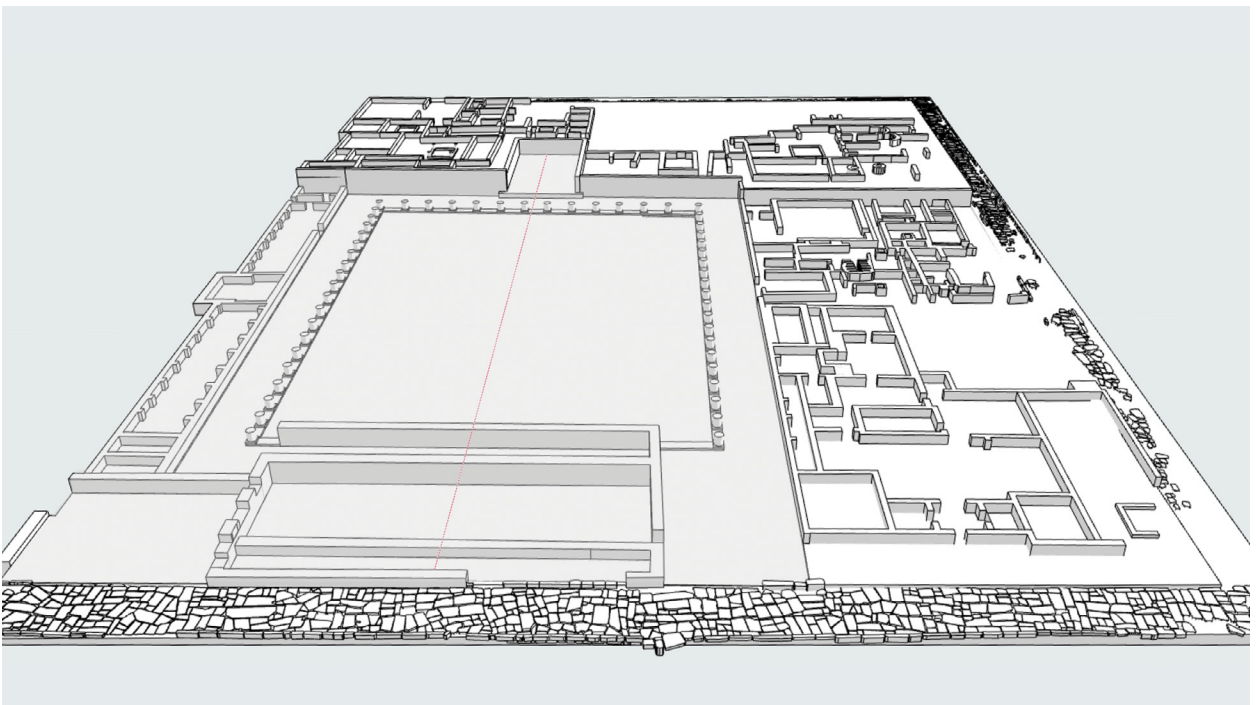
Το κτήριο έφερε, επιπλέον, τοιχογραφικό διάκοσμο fresco που μιμείται έγχρωμη εντοίχια ορθομαρμάρωση, με ζωγραφιστές νευρώσεις και άλλες λεπτομέρειες όψης μαρμάρου. Έχουν σωθεί μικρά τμήματα του διακόσμου, στην περιοχή της νοτιοδυτικής καθώς και της βορειοδυτικής γωνίας στους τρεις τοίχους του κτηρίου, τα οποία σώζονται σε μέγιστο ύψος 87 εκ. από το δάπεδο. Το υπόστρωμα της τοιχογραφίας είναι φτιαγμένο από ασβεστοκονίαμα μετρίου πάχους (3,5 έως 6,3 εκ.). Η συγκεκριμένη κατηγορία τοιχογραφιών χαρακτηρίζεται από την λεπτομερή απεικόνιση αρχιτεκτονικών στοιχείων και προσόψεων και έχει μακρά ιστορία στην πορεία του ρωμαϊκού κράτους· οι τοιχογραφίες, όπως αυτές του κτηρίου, είναι συνηθισμένες στην ανατολική Μεσόγειο από την εποχή της Τετραρχίας και καθ' όλη την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας.

Το μονόχωρο κτήριο είχε μακρά ιστορία στη ζωή της πόλης. Επάνω στο ψηφιδωτό δάπεδο, στην περιοχή της νοτιοδυτικής και της βορειοδυτικής γωνίας, σε μεταγενέστερη πιθανότητα χρήση, τοποθετήθηκαν δύο περίπου τετράγωνα κτιστές κατασκευές από μικρούς και μέτριους σε μέγεθος αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα, οι οποίες σήμερα έχουν απομακρυνθεί, ώστε να φαίνονται πιο ολοκληρωμένα τα διασωσμένα τμήματα του τοιχογραφικού διακόσμου και του ψηφιδωτού δαπέδου.

Επιπρόσθετα, μετά το τέλος της δημόσιας ζωής του κτηρίου, το εσωτερικό του χωρίστηκε σε δύο περίπου ισοπλατή τμήματα με έναν πρόχειρο τοίχο διέυθυνσης βορρά-νότου και χρησιμοποιήθηκε πιθανόν ως χώρος αποθήκευσης/απόρριψης υλικών. Στις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία 1970 βρέθηκαν εκεί άτακτα ριγμένοι λιθόπλινθοι και καλοδουλεμένοι μαρμάρινοι γωνιόλιθοι, ακέραιοι και σπασμένοι, τμήματα βάθρων/εξεδρών, τα οποία

Το «Σεβαστείο».

Σχέδιο εργασίας. Τρισδιάστατη αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς (*forum*). Το «Σεβαστείο», η πλατεία του *forum* και η βασιλική έχουν κατασκευαστεί πάνω σε έναν κοινό άξονα συμμετρίας.

διατάραξαν και σε μεγάλο βαθμό κατέστρεψαν το ψηφιδωτό δάπεδο (στο κεντρικό του τμήμα). Σήμερα η αποκατάσταση του δαπέδου του κτηρίου ακολουθεί αυτή τη χρονική αλληλουχία, χρησιμοποιώντας διακριτά υλικά για το τμήμα της διατάραξης του ψηφιδωτού δαπέδου.

Το ενδιαφέρον της έρευνας έλκουν, ακόμη, η ζωή και η ανθρώπινη δράση στην περιοχή, πριν την ίδρυση του μονόχωρου κτηρίου. Στο κέντρο περίπου του εσωτερικού του και κάτω από το επίπεδο του κατεστραμμένου ψηφιδωτού δαπέδου εντοπίστηκε και ανασκάφηκε με πολύ κόπο ένας μεγάλος λάκκος (ή πηγάδι) που έμεινε γνωστός ως «λάκκος Σεβαστείου». Ο λάκκος έχει κυκλικό σχήμα και διάμετρο στο ανώτερο τμήμα του περί τα 1,80 μ., η οποία προοδευτικά μειώνεται σε 1,20 μ. Ο λάκκος έφτασε σε βάθος περίπου 6 μέτρων και από την έρευνά του συνελέγη πληθώρα πήλινων αγγείων, ειδώλια και μήτρες ειδωλίων. Τα ευρήματα ανάγονται κυρίως στους 4ο και 3ο αι. π.Χ. αλλά και αργότερα (κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή). Πρόκειται για τμήματα μελαμβαφών και ερυθρόμορφων αγγείων, αβαφή αγγεία, έμβολα και λαβές αμφορέων, τμήματα λύχνων, πήλινα ειδώλια και μήτρες ειδωλίων, στηρίγματα κλιβάνων. Τα ευρήματα ενδεχομένως συνηγορούν για τον διαχρονικό εμπορικό και εργαστηριακό χαρακτήρα της περιοχής. Μία χαρακτηριστική ομάδα των ευρημάτων του «λάκκου Σεβαστείου» εκτίθεται σήμερα σε προθήκη στο υπόγειο του Μουσείου του Δίου.

«Σεβαστείο». Λεπτομέρεια του ψηφιδωτού δαπέδου. Κάτω διακρίνεται η περιμετρική ζώνη από μεγάλες και ασύμμετρες ψηφίδες, υπόλευκου χρώματος και επάνω τμήμα μιας διπλής μελανής «κορνίζας» που πιθανόν περιέβαλε κάποιο κεντρικό θέμα.

«Σεβαστείο». Η τοιχογραφία που κοσμούσε τον βόρειο τοίχο της ΒΔ γωνίας.

«Σεβαστείο». Η τοιχογραφία που κοσμούσε τον δυτικό τοίχο της ΒΔ γωνίας.

«Σεβαστείο». Κτιστή κατασκευή επάνω στο ψηφιδωτό δάπεδο στην ΒΔ γωνία του κτηρίου.

«Σεβαστείο». Η ΒΔ γωνία του κτηρίου μετά την αφαίρεση της κτιστής κατασκευής.

A2γ. ΤΟ ΝΟΤΙΟ ΚΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Στη νότια πλευρά του *forum*, πίσω από τη νότια στοά, βρίσκεται ένα επίμηκες δημόσιο κτήριο, μήκους 75,35μ., πλάτους 7,4μ. και εμβαδού 573,4τ.μ.

Το κτήριο αποτελείται από μία κεντρική αίθουσα με εσωτερικό θρανίο σε σχήμα Π και από δύο μακρόστενες αίθουσες, εκατέρωθεν της κεντρικής, οι οποίες φέρουν αντηρίδες στα εσωτερικά μέτωπα των τοίχων των μακρικών πλευρών τους. Στις άκρες του κτηρίου, στα ανατολικά και στα δυτικά, εντοπίζονται από δύο στενοί χώροι με θυραία ανοίγματα που έδιναν πρόσβαση στο κτήριο από τα νότια. Τα θυραία αυτά ανοίγματα διευκόλυναν την επικοινωνία με το συγκρότημα των Μεγάλων Θερμών, εξασφαλίζοντας παράλληλα τον έλεγχο της πρόσβασης στην αγορά από τις παράπλευρες οδούς. Μέχρι σήμερα αποτελούν τα μόνα γνωστά σημεία εισόδου στην αγορά του Δίου.

Το κτήριο κατασκευάστηκε στην ίδια οικοδομική φάση με την πλατεία και τα υπόλοιπα κτήρια του συγκροτήματος της αγοράς. Ωστόσο, σε μία μεταγενέστερη φάση χρήσης του, στο τέλος του 4ου-αρχές του 5ου αι. μ.Χ., καταργήθηκε το ανατολικό θυραίο άνοιγμα που έδινε πρόσβαση από τον κεντρικό δρόμο μέσω ενός κλιμακοστασίου πίσω από το τελευταίο κατάστημα. Στην ίδια αυτή οικοδομική φάση κτίστηκαν με αργολιθοδομή τα κενά ανάμεσα στις αντηρίδες, δημιουργώντας ένα είδος «θρανίου» σε επαφή με το εσωτερικό μέτωπο των τους μακρικών τοίχων του κτηρίου. Επιπλέον, επισκευάστηκε η νότια πλευρά και η νοτιοανατολική γωνία της κεντρικής αίθουσας και κτίστηκε στο εσωτερικό της το πειόσχημο «θρανίο». Η αργολιθοδομή που έκλεισε το κενό ανάμεσα στις αντηρίδες πάτησε πάνω σε ένα παχύ στρώμα καταστροφής ή ισοπέδωσης.

Το 2024, στο πλαίσιο της ενοποίησης του χώρου αποκατάστασης και ανάδειξης της αγοράς με αυτόν του νότιου κτηρίου, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική διερεύνηση σε έκταση περίπου 55 τ.μ., εξωτερικά του νότιου κτηρίου. Η διερεύνηση αυτή επέτρεψε την καταγραφή παρατηρήσεων σχετικά με τον εξωτερικό/οπίσθιο τοίχο του νότιου κτηρίου της αγοράς, τις επιχώσεις στην περιοχή και τα πιθανά τεχνικά

έργα που απαιτήθηκαν για την κατασκευή του συγκροτήματος της αγοράς. Συγκεκριμένα, ο εξωτερικός/οπίσθιος τοίχος του νότιου κτηρίου της αγοράς παρουσιάζει δομικά και μορφολογικά στοιχεία της ύστερης αρχαιότητας (4-5ος αι. μ.Χ.), όπως είναι τα πελεκημένα τμήματα γωνιολίθων που ενσωματώνονται στη δομή του τοίχου και οι μονές σειρές πλίνθων ή κεράμων που είναι άτακτα τοποθετημένες μέσα στη δομή του τοίχου, χωρίς να δημιουργούν συνέχειες και συγκεκριμένα σχέδια. Η θεμελίωση και υποθεμελίωση του τοίχου προεξέχουν και φέρουν μεγάλη ποσότητα από λευκό ασβεστοκονίαμα και λιγότερους μικρούς αργούς λίθους.

Πολύ κοντά και στο ίδιο περίπου επίπεδο με τη θεμελίωση του εξωτερικού/οπίσθιου τοίχου, εντοπίστηκε η συνέχεια δύο μεγάλων υποστηρικτικών και εφραπτόμενων τοίχων, τμήμα των οποίων είχε εντοπιστεί σε παλιότερη ανασκαφική έρευνα της πανεπιστημιακής ανασκαφής του ΑΠΘ. Είναι κατασκευασμένοι με μεγάλες λιθόπλινθους και λάσπη, λιγότερα βήσαλα και τμήματα πλίνθων και κεράμων, καθώς και σπονδύλους δωρικών κιόνων. Το πλάτος τους φτάνει τα 2 μ. συνολικά και καλύπτονταν από αργιλώδη στρώματα, στα οποία περιλαμβάνεται κεραμική των ύστερων ελληνιστικών καθώς και των πρώιμων και μέσων ρωμαϊκών χρόνων. Οι μεγάλοι αυτοί τοίχοι θα μπορούσαν να ανήκουν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου έργου υποδομής στην περιοχή, προκειμένου να θεμελιωθούν τα κτήρια που σχετίζονται με το *forum*.

Το νότιο κτήριο της ρωμαϊκής αγοράς πριν τις εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης. Εναέρια άποψη.

Νότιο κτήριο της αγοράς.
Το ανατολικό τμήμα του
κτηρίου και η κεντρική
αίθουσα μετά τις
εργασίες αποκατάστασης

Νότιο κτήριο της αγοράς.
Το δυτικό άκρο του
κτηρίου με το θυραίο
άνοιγμα στον νότιο τοίχο

Νότιο κτήριο της αγοράς.
Η κεντρική αίθουσα με
το εσωτερικό «θρανίο».
Λήψη από βόρεια προς
νότια.

Νότιο κτήριο της αγοράς.
Το γέμισμα από
αργολιθοδομή ανάμεσα
στις αντηρίδες του νότιου
τοιχίου κατασκευάστηκε
πάνω σε στρώμα
καταστροφής ή
ισοπέδωσης.

Νότιο κτήριο της αγοράς. Εξωτερική όψη του εξωτερικού/οπίσθιου τοίχου.

Νότιο κτήριο της αγοράς. Εξωτερική όψη του εξωτερικού/οπίσθιου τοίχου έως και το επίπεδο προεξέχουσας της θεμελίωσης με το ασβεστοκονίαμα.

Νότιο κτήριο της αγοράς. Ο νεοαποκαλυφθής «διπλός» τοίχος παράλληλα με τον εξωτερικό/οπίσθιο τοίχο.

Α28. Η ΑΓΟΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΨΙΜΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Κατά τον 5ο και 6ο αιώνα μ.Χ., η αγορά έχασε σταδιακά τη λειτουργία της ως κέντρο διοίκησης της πόλης. Εξυπηρετούσε πλέον εργαστηριακές εμπορικές δραστηριότητες, τουλάχιστον ως τον 6ο αι. μ.Χ., όπως μαρτυρά η εγκατάσταση τριών κεραμικών εργαστηρίων στο εσωτερικό της. Τρεις ορθογώνιοι κεραμικοί κλίβανοι εντοπίστηκαν στην πλατεία της αγοράς, στη βόρεια στοά και στους βόρειους χώρους του συγκροτήματος. Ο τελευταίος αυτός κλίβανος ήταν ήδη γνωστός από τις πανεπιστημιακές ανασκαφές του Α.Π.Θ. το 2001, ενώ οι άλλοι δύο αποκαλύφθηκαν στο πλαίσιο των εργασιών του έργου.

Ο κλίβανος που εγκαταστάθηκε στο εσωτερικό της πλατείας, κατέστρεψε τμήμα της πλακόστρωσης, στην στάθμη της οποίας κτίστηκε η εσχάρα του. Εντοπίστηκε σε κακή κατάσταση διατήρησης, και χωρίς ευρήματα που να μαρτυρούν το είδος της παραγωγής του.

Ο δεύτερος κλίβανος που εντοπίστηκε στο πλαίσιο των ερευνών του έργου είχε εγκατασταθεί στη ΒΑ γωνία της αγοράς, στο ανατολικό άκρο της βόρειας στοάς. Είναι ορθογώνιος, με διαστάσεις 3,5 x 3,25 μ. Αποκαλύφθηκε η άνω επιφάνεια της εσχάρας και των τοιχωμάτων που την περικλείουν, όπως και η άνω σωζόμενη επιφάνεια τοίχων στα ανατολικά του κλιβάνου, που σχετίζονται με την λειτουργία του. Το στόμιο, ο διάδρομος πυροδότησης (*praeurnium*) και ο λάκκος τροφοδοσίας βρίσκονται στην ανατολική πλευρά του κλιβάνου, αλλά δεν διερευνήθηκαν για λόγους προστασίας. Ο θάλαμος θέρμανσης περικλείεται από τέσσερα τοιχώματα, από τα οποία το βόρειο, το νότιο και πιθανόν το δυτικό είναι πλινθόκτιστα, πλάτους 35 εκ., κατασκευασμένα από τετράγωνες πλίνθους διαστάσεων 35x35x0,55 εκ., τοποθετημένες σε οριζόντιες σειρές, με συνδετικό υλικό λάσπη και επίχρισμα από πηλό στην άνω και στην εξωτερική τους επιφάνεια (15-20εκ. πλάτους). Το ανατολικό τοίχωμα, από το οποίο αποκαλύφθηκε μόνο η άνω επιφάνεια, και στο οποίο θα πρέπει να υπήρχε κάποια διαμόρφωση για την διέλευση του θερμού αέρα από *praeurnium* προς τον θάλαμο θέρμανσης, διαφοροποιείται κατασκευαστικά από τα

υπόλοιπα, καθώς έχει μεγαλύτερο πλάτος (48-50 εκ.) και είναι κατασκευασμένο από επάλληλες σειρές αργών λίθων και πλίνθων, ενώ φέρει και αυτό επάλειψη εξωτερικά από πηλό. Στο εσωτερικό του θαλάμου θέρμανσης βρίσκονται 3 παράλληλα τοιχάρια, πλάτους 35 εκ. κατεύθυνσης Β-Ν, τα οποία στηρίζουν την εσχάρα και είναι κατασκευασμένα από τετράγωνες πλίνθους διαστάσεων 35x35x0,55 εκ., τοποθετημένες σε οριζόντιες σειρές, με συνδετικό υλικό λάσπη (όμοια κατασκευή με τα εξωτερικά τοιχώματα) και επίχρισμα από πηλό στην άνω επιφάνεια και στα μέτωπα.

Οι εσωτερικοί αυτοί τοίχοι διέθεταν τοξωτά ανοίγματα για την διέλευση του θερμού αέρα στον θάλαμο θέρμανσης. Μέχρι το επίπεδο που προχώρησε η έρευνα αποκαλύφθηκε η άνω επιφάνεια τοξωτού ανοίγματος πλάτους περίπου 50 εκ. στο βόρειο τμήμα του ανατολικότερου εσωτερικού τοιχαρίου, γεγονός που υποδεικνύει την ύπαρξη αντίστοιχου μικρού τοξωτού ανοίγματος και στο νότιο τμήμα του ίδιου τοιχαρίου. Αντίστοιχη διαμόρφωση θα έχουν και τα δύο δυτικότερα εσωτερικά τοιχάρια, δημιουργώντας τοξωτούς διαδρόμους στον άξονα Α-Δ.

Περίπου 3,5 μ. δυτικά του κλιβάνου εντοπίστηκαν υαλοποιημένες και παραμορφωμένες κεραμίδες οι οποίες ερμηνεύονται ως απορρίμματα του κεραμικού εργαστηρίου στο οποίο ανήκε ο κλίβανος. Αποκαλύφθηκαν επίσης επιμήκη κομμάτια άψητου πηλού, δηλαδή άψητα πλιθιά, απλωμένα στο χωμάτινο δάπεδο. Οι πασσαλότρυπες που εντοπίστηκαν περιμετρικά των πλιθιών αυτών στοιχειοθετούν την ύπαρξη ενός πρόχειρα στεγασμένου χώρου, που χρησίμευε στο σταδιακό και ομαλό στέγνωμα του πηλού πριν την τελική όπτηση, εντός των ορίων της βόρειας στοάς του συγκροτήματος της αγοράς, που είχε στο μεταξύ περιέλθει σε αχρηστία ως προς την αρχική της χρήση.

Ο κλίβανος της ΒΑ γωνίας της αγοράς και οι βοηθητικοί χώροι που τον συνόδευαν καλύφθηκαν από το στρώμα κατάρρευσης του ραχιαίου τοίχου της βόρειας στοάς της αγοράς. Η συμπανής μορφή του στρώματος υποδεικνύει πως η κατάρρευση προκλήθηκε από έναν ισχυρό σεισμό που έπληξε το

Ο κλίβανος που κατασκευάστηκε στο εσωτερικό της πλατείας της αγοράς. Λήψη από ΝΔ.

Ο κλίβανος στη ΒΑ γωνία της αγοράς. Λήψη από δυτικά.

Δίον κατά το τέλος της όψιμης αρχαιότητας, ίχνη του οποίου έχουν εντοπιστεί και σε άλλα σημεία της πόλης.

Πιθανόν οψιμότεροι από τους κλιβάνους και τα κεραμικά εργαστήρια είναι αποσπασματικοί τοίχοι που εντοπίζονται σε διάφορα σημεία του συγκροτήματος της αγοράς. Οι τοίχοι αυτοί, δεν ακολουθούν τον προσανατολισμό των αρχιτεκτονικών καταλοίπων της αγοράς, αλλά έναν νέο προσανατολισμό στον άξονα Β-Ν. Εδράζονται είτε απευθείας επάνω στην πλακόστρωση της πλατείας της αγοράς είτε βαθύτερα από αυτήν. Η απουσία συνευρημάτων δεν επιτρέπει την ασφαλή χρονολόγησή τους, αλλά η στρωματογραφική τους θέση είναι ενδεικτική όψιμης χρονολόγησης, μάλλον κατά τον 7ο αι. μ.Χ.

Εγκαταστάσεις κεραμικού εργαστηρίου στα ΒΑ της αγοράς. Δεξιά υαλοποιημένες κεραμίδες (απορρίμματα κακής όπτησης), αριστερά άψητα πλιθιά και ανάμεσά τους μία από τις πασσαλότρυπες.

Κλίβανος στη ΒΑ γωνία της αγοράς. Λήψη κατά την διαδικασία αφαίρεσης του στρώματος κατάρρευσης του ραχιαίου τοίχου της βόρειας στοάς που κάλυπτε τον κλίβανο.

ΒΑ γωνία αγοράς. Τμήμα που πεσμένου ραχιαίου τοίχου της βόρειας στοάς. Στο βάθος ο εργαστηριακός χώρος με τον κλίβανο.

Ώψιμος τοίχος που διέρχεται μέσα από τη νότια στοά και συνεχίζει την πορεία του στο εσωτερικό της πλατείας της αγοράς, με κατεύθυνση Β-Ν.

A3. Η «ΟΙΚΙΑ ΕΠΙΓΕΝΟΥΣ»

Το μεγαλύτερο τμήμα της δυτικής πτέρυγας της αγοράς του Δίου καταλαμβάνεται από ένα τεχνητό πλάτωμα, κατά δύο μέτρα ψηλότερα από την πλακόστρωση της αγοράς και τη δυτική στοά, στηριζόμενο πάνω σε ισχυρό ανάλημμα, άλλους υποστηρικτικούς τοίχους και προγενέστερα κτήρια που βρίσκονται θαμμένα στην περιοχή. Στο νότιο τμήμα αυτού του πλατώματος χωροθετείται η λεγόμενη «Οικία Επιγένους» που έχει τα χαρακτηριστικά μιας πολυτελούς αστικής έπαυλης (*domus*). Το συμβατικό όνομα της οικίας οφείλεται σε ένα μολύβδινο αγωγό παροχής νερού (*fistula*), ο οποίος βρέθηκε σε έναν από τους βόρειους χώρους της οικίας και φέρει ανάγλυφο το όνομα «'Επιγένης» σε γενική πτώση (ΕΠΙΓΕΝΟΥC).

Η οικία ανασκάπτεται με μικρά διαλείμματα από το 1996, στο πλαίσιο της άσκησης φοιτητών της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αρχικά υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή κλασικής αρχαιολογίας Δ. Παντερμαλή (1996-2007) και στη συνέχεια υπό τη διεύθυνση της Καθηγήτριας κλασικής αρχαιολογίας Σ. Πινγιάτογλου (2010-2017). Τελευταία, κατά τα έτη 2021-2024, στο πλαίσιο του έργου ΕΣΠΑ «Αποκατάσταση και ανάδειξη του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς του Δίου», πραγματοποιήθηκαν νέες ανασκαφικές τομές στο εσωτερικό της «Οικίας Επιγένους» από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, ώστε να διευκρινιστούν ερωτήματα σχετικά με τις φάσεις της οικίας και να συλλεγούν επιπλέον στοιχεία για την ορθή αποκατάσταση των τοίχων και των ψηφιδωτών της δαπέδων.

Η ανάγνωση της κάτοψης της οικίας γίνεται δύσκολη εξαιτίας των διαδοχικών φάσεων χρήσης του χώρου, σε έναν χρονικό ορίζοντα αρκετών αιώνων. Μετασκευές και προσθήκες χώρων επισημαίνονται εύκολα ή δύσκολα από τα διαφορετικά υλικά δόμησης των τοίχων (λιθόπλινθοι, αργοί λίθοι με πλίνθους και ασβεστοκονίαμα ή αργοί λίθοι με λάσπη), τα διαφορετικά επίπεδα έδρασης των δαπέδων σε κάποιους από τους χώρους, τα διαφορετικά συστήματα υδρευτικών/αποχετευτικών αγωγών που χρησιμοποιούνται/καταργούνται ανά τους αιώνες, καθώς και τα

διαφορετικά χαρακτηριστικά των ψηφιδωτών δαπέδων.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της οικίας, στη σημερινή τους μορφή, έχουν τετράγωνο σχήμα και φαίνεται ότι αποτυπώνουν τουλάχιστον τον αρχικό πυρήνα του συγκροτήματος, καθώς δεν έχουν τεκμηριωθεί τα προς βορρά και νότο όρια της οικίας. Η οικία έχει μέγιστες διαστάσεις, 36 μ. (Α-Δ) x 34 μ. (Β-Ν), δηλαδή συνολικό εμβαδόν 1.224τ.μ. Ο προσανατολισμός της ακολουθεί τους άξονες της πόλης, δηλαδή τον άξονα του λιθόστρωτου δρόμου Β (δυτικά του συγκροτήματος) ή ενός προηγούμενου χωμάτινου δρόμου στην ίδια θέση. Από τον ίδιο δρόμο θα πρέπει να γίνονταν και η είσοδος στο συγκρότημα, με τη χρήση ενός μεγάλου ανοίγματος με λίθινο κατώφλι που οδηγεί σε μεγάλο προθάλαμο. Γύρω από τον τελευταίο οργανώνονται οι βοηθητικοί χώροι της οικίας, στα βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά, οι οποίοι φαίνεται ότι είχαν και αποθηκευτική χρήση. Η κίνηση του επισκέπτη φαίνεται ότι κατευθυνόταν ευθύγραμμα από τον προθάλαμο της εισόδου προς το κέντρο της οικίας στα ανατολικά, δηλαδή προς τα δύο αίθρια, τους δύο σχεδόν τετράγωνους αύλειους χώρους, γύρω από τα οποίους οργανώνεται η υπόλοιπη κάτοψη της οικίας.

Γύρω από τα δύο αίθρια της οικίας, για τα οποία δεν είναι βέβαιο ότι λειτουργούσαν ταυτόχρονα, αλλά μάλλον το ένα προστέθηκε στη διαμόρφωση της οικίας μεταγενέστερα από το άλλο, διατάσσονται με συμμετρικό τρόπο οι βασικοί χώροι διημέρευσης των ενοίκων, εκεί όπου περνούσαν τον καθημερινό τους χρόνο, οι τραπεζαρίες και οι χώροι υποδοχής επισκεπτών. Οι χώροι αυτοί στην «Οικία Επιγένους» έχουν πολυτελή διακόσμηση με ψηφιδωτά δάπεδα και βρίσκονται στο νότιο τμήμα της. Είναι ορθογώνιοι ή και τετράγωνοι και έχουν πρόσβαση με μεγάλα ανοίγματα κατευθείαν από τους διαδρόμους των αιθρίων. Λίγο πιο απομονωμένοι από την τις οχλήσεις της αυλής βρίσκονται στα βόρεια του συγκροτήματος οι χώροι διανυκτέρευσης της οικογένειας (*cubicula*). Μικρότεροι χώροι που συνοδεύουν τους χώρους διημέρευσης, υποδοχής και διανυκτέρευσης ερμηνεύονται συνήθως ως βοηθητικοί τους και δεν φέρουν ψηφιδωτό δάπεδο.

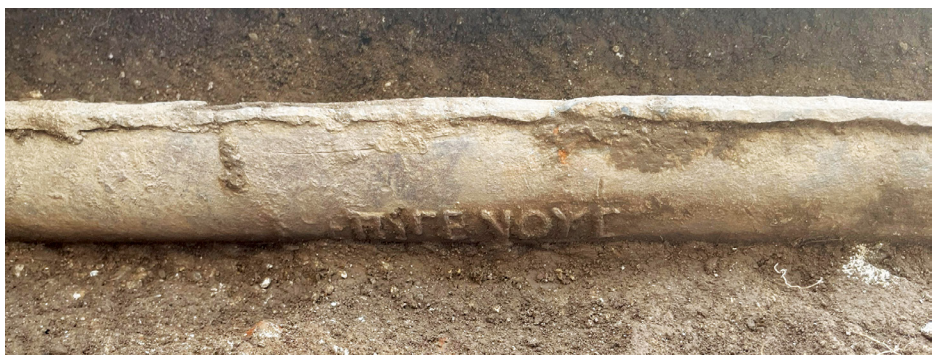

Τρισδιάστατη απεικόνιση του τεχνητού πλατώματος επάνω στο οποίο κατασκευάστηκε η «Οικία Επιγένους». Ο ισχυρός αναλημματικός τοίχος με τις μεγάλες λιθοπλίνθους αποτελούσε τον οπίσθιο τοίχο της δυτικής στοάς της ρωμαϊκής αγοράς. Λήψη από την πλακοστρωμένη πλατεία της αγοράς.

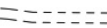

Όψη του αναλημματικού τοίχου που λειτουργούσε ως ο οπίσθιος τοίχος της δυτικής στοάς της ρωμαϊκής αγοράς.

«Οικία Επιγένους».
Μολύβδινος αγωγός
νερού με ανάγλυφη
επιγραφή ΕΠΙΓΕΝΟΥΣ.

1	Είσοδος
Entrance	5	Αίθουσα συμποσίων (<i>triclinium</i>)
Banquet hall (<i>triclinium</i>)
2	Προθάλαμος (<i>vestibulum</i>)
Vestibule (<i>vestibulum</i>)	6	Χώρος υποδοχής
Guest reception room
3	Εσωτερική αυλή (<i>atrium</i>)
Interior courtyard (<i>atrium</i>)	7	Υπνοδωμάτιο (<i>cubiculum</i>)
Sleeping room (<i>cubiculum</i>)
4	Δεξαμενή (<i>impluvium</i>)
Cistern (<i>impluvium</i>)	8	Βοηθητικός/αποθηκευτικός χώρος
Auxiliary/storage room
-
	Μολύβδινος αγωγός ύδρευσης
Lead water pipe | | Κιςτός πλίνθινος αποχετευτικός αγωγός
Brick sewage pipe |
|---|---|---|--|

«Οικία Επιγένοους». Κάτοψη της οικίας με τους βασικούς χώρους λειτουργίας της και το σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης.

«Οικία Επιγένους». Αεροφωτογραφία της οικίας, μετά τη συντήρηση και αποκατάστασή της.

Το συγκρότημα δεν φαίνεται ότι επικοινωνούσε με την αγορά της πόλης, καθώς είναι κτισμένο πάνω στο δικό του πλάτωμα, σχεδόν 2 μ. ψηλότερα από το επίπεδο της πλατείας της αγοράς αλλά και από το επίπεδο του λεγόμενου «Σεβαστείου». Για τη θεμελίωση του συγκροτήματος χρησιμοποιήθηκαν ένας μεγάλος αναλημματικός τοίχος αντιστήριξης, ο οποίος ταυτίζεται με τον ραχιαίο τοίχο της δυτικής στοάς της αγοράς, καθώς και φαρδείς τοίχοι υποδομής που βρέθηκαν στα βαθύτερα στρώματα του χώρου. Όλοι οι παραπάνω τοίχοι είναι φτιαγμένοι σε μεγάλο βαθμό από μεγάλες λιθόπλινθους, σε δεύτερη χρήση, χωρίς καλή αρμογή μεταξύ τους.

Για την αρχική διαμόρφωση του συγκροτήματος (μετά την ανύψωση του εδάφους με τη χρήση αναλημματος), διασώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, όπως τα τμήματα ενός πλίνθινου στυλοβάτη κατεύθυνσης Δ-Α, στο βόρειο τμήμα της οικίας, με μια σειρά πέντε πλίνθινων πεσσών στον ίδιο άξονα. Στην ίδια αρχική χρήση του χώρου θα πρέπει να ανήκει και ο μολύβδινος αγωγός με το ανάγλυφο ΕΠΙΓΕΝΟΥΣ που βρέθηκε στο βόρειο τμήμα της οικίας και ο οποίος τροφοδοτούσε με νερό κάποια δεξαμενή, πιθανότατα ευρισκόμενη στην περιοχή που σήμερα καταλαμβάνεται από το ανατολικό αίθριο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις ανασκαφές, η αρχική φάση της οικίας ανάγεται στα τέλη του 3ου- αρχές του 4ου αι. μ.Χ., εδραζόμενη πάνω σε παλαιότερες κτηριακές υποδομές, οι οποίες φαίνεται να χρονολογούνται στην εποχή της ίδρυσης της αποικίας καθώς και στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή. Από τον 5ο αι. μ.Χ. και ύστερα, όταν πιθανότατα πλακοστρώνεται ο δρόμος στα δυτικά, η οικία δέχεται συνεχείς μετασκευές, όπως υποδηλώνουν οι καλοχτισμένοι τοίχοι με αργούς και ελαφρά δουλεμένους λίθους, κονίαμα και τμήματα μικρών και μεγάλων πλίνθων ή κεράμων σε διακοπτόμενες σειρές ή άναρχα τοποθετημένα οριζόντια και κάθετα, καθώς επίσης και η πλούσια ψηφιδωτή διακόσμηση των χώρων στα ανατολικά και νότια. Σε πιο ύστερες φάσεις οι μετασκευές των χώρων γίνονται γρήγορα και με απλά υλικά (αργοί λίθοι και λάσπη για συνδετικό υλικό). Στην τελευταία φάση κατοίκησης του χώρου ανήκουν πρόχειρα καταλύματα προσωρινής διαμονής που ανάγονται στους 7-8ο αι. μ.Χ. ή και αργότερα.

Το σύνολο των ψηφιδωτών δαπέδων της κύριας φάσης της οικίας θα ξεπερνούσε τα 250 τ.μ. και

περιλαμβάνει πολύχρωμα γεωμετρικά σχέδια, φτιαγμένα με λίθινες ψηφίδες που είναι κομμένες και από τις τέσσερις πλευρές τους και έχουν πλάτος συνήθως 0,5-0,1 εκ. (*opus tessellatum*). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που συναντά κανείς στα ψηφιδωτά της πόλης του Δίου είναι η χρήση και μεγαλύτερης ψηφίδας στην περίμετρο των συνθέσεων, ασύμμετρα κομμένης, όπως φαίνεται στη μεγάλη και πολυτελή αίθουσα της «Οικίας Επιγένους», νότια από το ανατολικό αίθριο.

Τα σχέδια των περίκεντρων συνθέσεων και των γεωμετρικών συνθέσεων που βρίσκουμε στα ψηφιδωτά δάπεδα της «Οικίας Επιγένους», συναντώνται και σε άλλες οικίες του Δίου, αλλά και αλλού στη Μακεδονία: συμπλεκόμενοι κύκλοι που σχηματίζουν τετράφυλλα, ισοσκελή τρίγωνα που δημιουργούν ρόμβους, τετράκτινα αστεροειδή σχήματα, αλυσοειδής πλοχμός και μαϊανδρος. Υπάρχουν όμως και σπανιότερα θέματα, όπως το λεγόμενο μοτίβο της «κουκουνάρας» που σχηματίζεται από ομόκεντρους κύκλους και τρίγωνα, καθώς και τα εγγεγραμμένα σε κύκλο συμπλεκόμενα τετράγωνα, σχέδια που βρίσκουμε στους μεγάλους χώρους νότια του ανατολικού αιθρίου.

Ασαφής είναι η σχέση του συγκροτήματος της «Οικίας Επιγένους» με μικρό λουτρό που βρέθηκε αμέσως βόρεια (δυτικά του λεγόμενου «Σεβαστείου»), καθώς φαίνεται ότι υπήρχε προσπέλαση προς το λουτρό κατά τις ύστερες φάσεις χρήσης του συγκροτήματος. Είναι πιθανό ότι η οικία επεκτάθηκε προς βόρεια με την προσθήκη του μικρού αυτού οικιακού λουτρού από το οποίο έχει αποκαλυφθεί τουλάχιστον ο χώρος του «προπνιγείου» (*praeefurnium*) με τοξωτά στηρίγματα. Κατά την ίδια περίοδο, αυτή της ύστερης αρχαιότητας, η οικία επεκτάθηκε και προς τα νότια, με την προσθήκη νέων χώρων.

Τέλος, εντύπωση προκαλεί και το δαιδαλώδες σύστημα αγωγών, ύδρευσης και αποχέτευσης, που εντοπίστηκε στο εσωτερικό της «Οικίας Επιγένους». Ως υδροδοτικοί αγωγοί ερμηνεύονται οι μολύβδινοι αγωγοί (*fistulae*) που βρέθηκαν κάτω από τα δάπεδα ή να διαπερνούν τοίχους της οικίας και οι οποίοι την τροφοδοτούσαν με νερό. Αντίθετα, οι αποχετευτικοί αγωγοί είναι κτιστοί από ορθογώνιες πήλινες πλίνθους και κονίαμα, φέρουν υδραυλικό κονίαμα στο εσωτερικό τους και για κάλυψη λίθινες ή πήλινες πλάκες.

Στην οικία Επιγένους χρησιμοποιήθηκε κάθε διαθέσιμο μέσο, όπως η εξέχουσα θέση, ψηλά και δίπλα

«Οικία Επιγένου». Η πρώτη φάση της οικίας με τον πλίνθινο στυλοβάτη και τα γεμίματα μεταξύ των πεσσών (μεταγενέστερη φάση). Λήψη από νότια, μετά τις εργασίες αποκατάστασης.

«Οικία Επιγένου». Ψηφιδωτό δάπεδο της αίθουσας νότια του ανατολικού αιθρίου, με χρήση μεγαλύτερης ψηφίδας στην περίμετρο των συνθέσεων.

στην αγορά της πόλης, η διαμόρφωση με αίθριο και η διακόσμηση με ψηφιδωτά δάπεδα, για να επιδειχθεί ο πλούτος και η επιρροή των ιδιοκτητών της στον ιστό της ρωμαϊκής κοινωνίας.

Στο Δίον, όπως και στη Θεσσαλονίκη και στους Φιλίππους, αυξάνονται πολύ οι πλούσιες αστικές οικίες με αίθρια τον 3ο και 4ο αι. μ.Χ. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ανασκαφικές έρευνες στην «Οικία Επιγένους», παλαιότερες και νεότερες, έφεραν στο φως ποικίλα και πολύτιμα ευρήματα (νομίσματα, κεραμικά και γυάλινα αγγεία, μεταλλικά αντικείμενα και εργαλεία, οστέινα και χρυσά κοσμήματα, τμήματα γλυπτών που βρέθηκαν εντοιχισμένα σε μεταγενέστερους τοίχους), τα οποία χαρακτηρίζουν όλες τις φάσεις χρήσης του συγκροτήματος και παρέχουν πολύτιμα στοιχεία για την καθημερινή δράση στο κέντρο του αρχαίου Δίου.

«Οικία Επιγένους». Κάτοψη εργασίας με σημειωμένες τις θέσεις των δεκατεσσάρων (14) αγωγών ύδρευσης (μολύβδινους) και αποχέτευσης (κτιστούς), που εντοπίστηκαν κάτω από τα δάπεδα της οικίας, σε όλη τη διάρκεια χρήσης της.

«Οικία Επιγένους». Μολύβδινος αγωγός ύδρευσης που διαπερνά τον νότιο τοίχο της οικίας και κτιστός αγωγός αποχέτευσης.

«Οικία Επιγένους». Σχέδια συνθέσεων στα ψηφιδωτά δάπεδα: συμπλεκόμενοι κύκλοι που σχηματίζουν τετράφυλλα, συνδυασμός γεωμετρικών σχημάτων που σχηματίζουν άνθος, ομόκεντροι κύκλοι και τρίγωνα σχηματίζουν σχέδιο κουκουράρας, αλυσσοειδής πλοχμός, ισοσκελή τρίγωνα που δημιουργούν ρόμβους και ταινία με σπείρες.

B1. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

B1α. ΣΤΟΧΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Το έργο της αποκατάστασης και ανάδειξης του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς του Δίου περιλάμβανε εργασίες αναστήλωσης και αποκατάστασης των χώρων στη δυτική, νοτιοδυτική και νότια πλευρά της πλατείας της ρωμαϊκής αγοράς.

Η αρχαία πόλη του Δίου, μετά από την τελευταία περίοδο ακμής, που γνώρισε στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, άρχισε χρόνο με τον χρόνο να ερημώνεται μετά από φυσικές καταστροφές- πλημμύρες και σεισμούς- και σταδιακά εγκαταλείφθηκε. Τα μισογκρεμισμένα και ερειπωμένα κτίρια έμειναν εκτεθειμένα στα καιρικά φαινόμενα μέχρι που σκεπάστηκαν σταδιακά από χώμα.

Στα σύγχρονα χρόνια ο χώρος ήταν βοσκοτόπια των κατοίκων του καινούριου χωριού της Μαλαθριάς και χωράφια με καλλιέργειες. Ωστόσο η θέση της αρχαίας πόλης επέζησε στη συλλογική μνήμη των τόπιων με την ονομασία «Κάστρο».

Τα μνημεία, από τα πιο μεγαλειώδη δημόσια κτήρια μέχρι τα πιο ταπεινά σπίτια, κατά την αποκάλυψή τους από την αρχαιολογική σκαπάνη, έρχονται στο φως σε ερειπιώδη κατάσταση. Οι στέγες, οι τοίχοι, τα κονιάματα και τα επιχρίσματα που κάλυπταν τις λιθοδομές έχουν καταρρεύσει και οποιαδήποτε ξύλινη κατασκευή έχει εξαφανιστεί. Το συνδεδειγμένο κονίαμα που συγκρατούσε τις πέτρες μεταξύ τους δεν έχει πια τη δύναμη να κρατήσει τον τοίχο ακέραιο. Έτσι, μοιραία, τα αρχαία κατάλοιπα δεν είναι δυνατόν να διατηρηθούν στο χρόνο, χωρίς παρέμβαση για την προστασία τους.

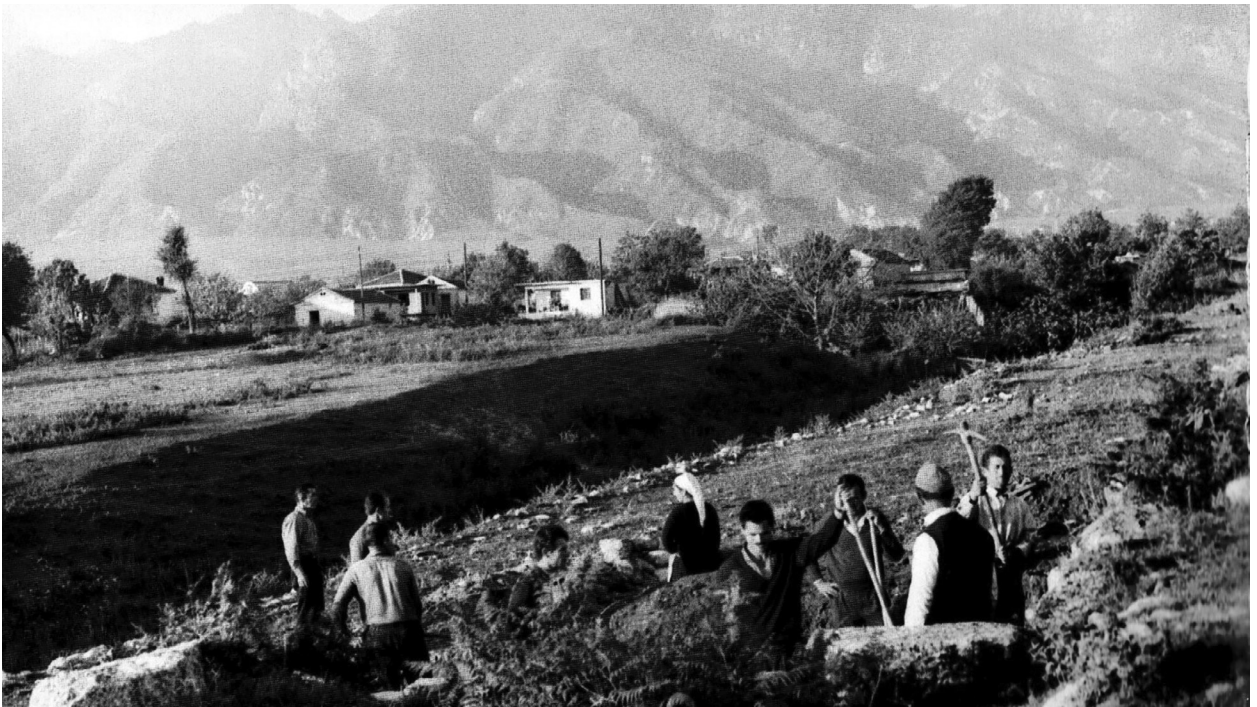
Κύριος στόχος του έργου ήταν να προστατευθούν τα μνημεία από τη φθορά που προκαλείται μετά την έκθεση τους στις καιρικές συνθήκες, ώστε να διατηρηθούν στον χρόνο και να αποκατασταθεί η μορφή τους.

Η «Οικία Επιγένους» και στο βάθος η ρωμαϊκή αγορά πριν τις εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης.

Ο κεντρικός δρόμος της πόλης πριν την ανασκαφή (πηγή: Γ. Σωτηριάδης, Ανασκαφή Δίου Μακεδονίας, ΠΑΕ 1931, 45).

Το νότιο τείχος πριν την ανασκαφή το 1970. (Πηγή: Δίον 1970-2009. Τιμητικό Λεύκωμα για τον καθηγητή Δημήτρη Παντερμαλή, Δήμος Δίου, 2009, 24)

Β1β. ΚΛΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ

Το Δίον βρίσκεται στις ανατολικές υπώρειες του Ολύμπου, στο νότιο τμήμα της περικής πεδιάδας, και απέχει περίπου 5χλμ. από την ακτή και 5χλμ. από τον ορεινό όγκο του Ολύμπου.

Το κλίμα είναι ηπειρωτικό, με ψυχρό χειμώνα και θερμό καλοκαίρι. Στην πεδινή περιοχή του νομού, όπου βρίσκεται η αρχαία πόλη του Δίου, είναι σχετικά ήπιο, με την επίδραση της θάλασσας από ανατολικά και την επίδραση του Ολύμπου από τα δυτικά, και χαρακτηρίζεται από υψηλά ποσοστά βροχοπτώσεων, υγρασίας και παγετού, με σημαντικές θερμοκρασιακές μεταβολές κατά τη διάρκεια του 24ώρου.

Το μικροκλίμα του Δίου συντελεί στη δημιουργία ενός μοναδικού περιβάλλοντος. Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένας τόπος καταπράσινος χάρη στο νερό που το συναντά κανείς μέσα στο πάρκο, στον ποταμό Βαφύρα που ρέει στα ανατολικά της αρχαίας πόλης και στα νερά που αναβλύζουν ανάμεσα στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και στις λίμνες. Το νερό δημιουργεί ένα μοναδικό φυσικό περιβάλλον, ωστόσο ο συνδυασμός της έντονης υγρασίας με τις υψηλές θερμοκρασίες του καλοκαιριού και τις χαμηλές του χειμώνα, δρα διαβρωτικά στα δομικά στοιχεία των μνημείων.

Η εικόνα πριν από την έναρξη του έργου ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που αντικρίζει σήμερα ο επισκέπτης στον χώρο της αγοράς. Πριν από την έναρξη των εργασιών, η πλατεία της αγοράς και τα κτήρια που την περιβάλλουν βρίσκονταν σε ερειπιώδη κατάσταση και, παρά τους επαναλαμβανόμενους καθαρισμούς, ήταν συχνά καλυμμένα με βλάστηση. Τα όρια μεταξύ των χώρων ήταν δυσδιάκριτα, ενώ σε αρκετά τμήματα η αρχαιολογική έρευνα δεν είχε αποκαλύψει πλήρως τους χώρους και τις τοιχοποιίες τους, όπως στην «Οικία Επιγένους», στη ΒΑ γωνία της πλατείας και στο νότιο κτήριο της αγοράς.

Η κύρια φθορά που παρατηρήθηκε, κατά την καταγραφή της παθολογίας των μνημείων, ήταν η αποδυνάμωση και η αποσάθρωση του συνδετικού κονιάματος κυρίως στην ανωδομή και σε μεγάλο βαθμό και στους αρμούς των τοιχοποιιών, που

οφείλεται στην αποκάλυψη και έκθεσή τους στις ατμοσφαιρικές συνθήκες και την συνεπακόλουθη έντονη ανάπτυξη βιολογικών παραγόντων. Η έντονη διάβρωση και απώλεια του συνδετικού υλικού που εντοπίστηκε σχεδόν σε όλες τις επιφάνειες των αργολιθοδομών στην «Οικία Επιγένους», το νότιο κτήριο της αγοράς, τον αναλημματικό τοίχο και τους χώρους βόρεια του «Σεβαστείου», οδήγησε στη χαλάρωση και αποκόλληση λίθων και πλίνθων.

Η διάβρωση του κονιάματος και η παρουσία του χαλαρού ασβεστολιθικού υλικού σε συνδυασμό με τα υψηλά ποσοστά υγρασίας ευνοούν την έντονη βιολογική ανάπτυξη στους αρμούς και την περαιτέρω αποδυνάμωση του κονιάματος σε μεγαλύτερο βάθος.

Στην «Οικία Επιγένους» η κίνηση του νερού προς τις ανασκαφικές τομές περασμένων δεκαετιών, που βρίσκονταν στην ΒΑ γωνία και στην ανατολική πλευρά της οικίας οδήγησε σε καταρρεύσεις λιθοπλίνθων, καθώς η επιφάνεια στην οποία εδράζονταν υποχώρησε, με αποτέλεσμα την αλλοίωση των ορίων του μνημείου.

Η ρωμαϊκή αγορά πριν την έναρξη των εργασιών με δυσδιάκριτα τα όρια στοάς και πλατείας.

Το νότιο κτήριο και η πλατεία της ρωμαϊκής αγοράς καλυμμένα από πάχνη.

«Οικία Επιγένους». Διάβρωση και απώλεια συνδετικού υλικού στις τοιχοποιίες.

Β1γ. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

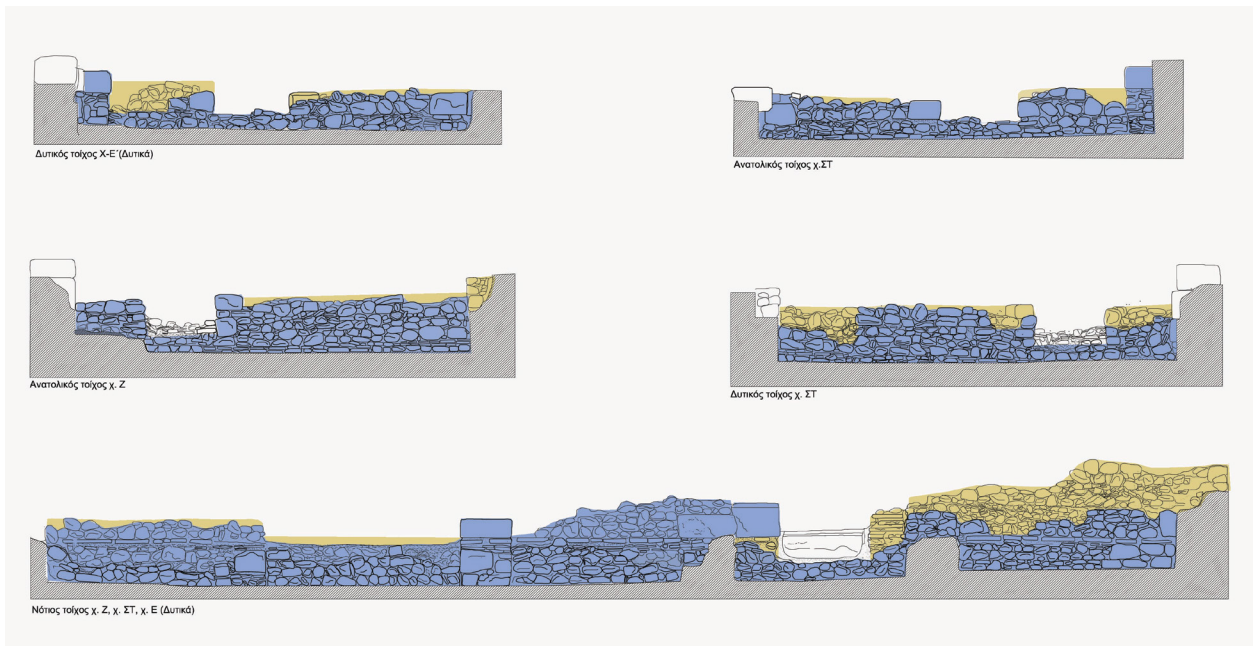
Οι εργασίες εκτελέστηκαν βάσει της εγκεκριμένης, από το Υπουργείο Πολιτισμού, μελέτης η οποία περιλάμβανε την αποτύπωση της μορφής μετά την ανασκαφή, την αξιολόγηση της παθολογίας και προτάσεις επέμβασης για την αποκατάσταση επιλεγμένων μνημείων του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς.

Κατά την εξέλιξη της αρχαιολογικής έρευνας κατά τη διάρκεια του έργου και κυρίως μετά την αποκάλυψη των τοιχοποιιών και τον καθαρισμό των αρμών, προέκυψαν νέα στοιχεία για τα μνημεία και για την κατάσταση διατήρησής τους. Τα νέα δεδομένα καταγράφηκαν τόσο φωτογραφικά όσο

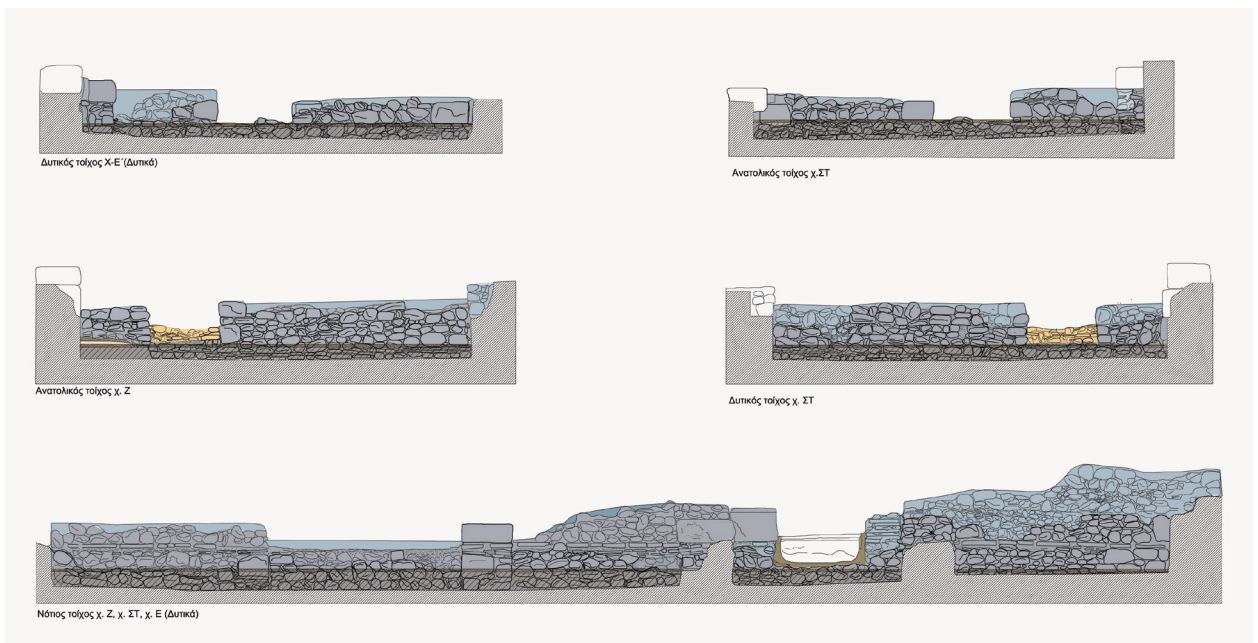
και σχεδιαστικά. Στο πλαίσιο του έργου πραγματοποιήθηκαν τοπογραφικές αποτυπώσεις σε όλα τα στάδια των εργασιών του έργου, παρήχθησαν ορθοφωτοχάρτες και εκπονήθηκαν σχέδια, στα οποία αποτυπώνονται με λεπτομέρεια τα νέα στοιχεία που προέκυψαν στο «Σεβαστείο» στην «Οικία Επιγένου», στο νότιο κτήριο και στην πλατεία της αγοράς. Στον χώρο υπήρχαν διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη που καταγράφηκαν και αποθηκεύτηκαν, ενώ και το διάσπαρτο οικοδομικό υλικό τακτοποιήθηκε σε λιθοσωρούς.

Ορθοφωτοχάρτης της περιοχής του έργου κατά την πορεία των εργασιών.

Νότιο κτήριο αγοράς. Σχέδια αποτύπωσης παθολογίας στο δυτικό τμήμα.

Νότιο κτήριο αγοράς. Σχέδια αποκατάστασης δυτικού τμήματος.

B1δ. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Οι εργασίες αποκατάστασης αφορούσαν στην αποκατάσταση των τοιχοδομών στην «Οικία Επιγένους», τον αναλημματικό τοίχο της πλατείας της αγοράς, των τοιχοδομών του νότιου τμήματος, των χώρων βόρεια του «Σεβαστείου», καθώς και του δυτικού τοίχου του μνημείου των ασπίδων και δύο σωζόμενων τμημάτων της εσωτερικής παρειάς του πρώιμου χριστιανικού περιβόλου. Η μελέτη προέβλεπε δύο ειδών επεμβάσεις: την αρμολόγηση και τη συμπλήρωση και ανάκτηση των τοιχοποιιών, καθώς στο σύνολό τους τα μνημεία παρουσίαζαν απώλεια συνδετικού κονιάματος, αποκολλήσεις λίθων και αποσπασματικές καταρρεύσεις.

Μετά την ολοκλήρωση της αρχαιολογικής έρευνας και τεκμηρίωσης, ακολούθησε η διάνοιξη των αρμών χειρωνακτικά, η επαναξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης των τοιχοδομών και η πλήρωση των αρμών με νέο συνδετικό υλικό. Η εφαρμογή του κονιάματος έγινε μετά από ικανοποιητική διαβροχή των επιφανειών και με επαρκή άσκηση πίεσης για την εξασφάλιση της πρόσφυσης με τα παρακείμενα υλικά. Για την αποφυγή της παραμονής υπολειμμάτων στην επιφάνεια έγινε καθαρισμός των λίθων και για την εξασφάλιση επαρκούς ύγρανσης του κονιάματος, οι τοιχοδομές καλύπτονταν με φύλλα διογκωμένης πολυστερίνης και φύλλο πολυαιθυλενίου. Για τη σταδιακή ξήρανση και στερεοποίηση και την επίτευξη της μέγιστης αντοχής του νέου συνδετικού κονιάματος γινόταν συχνά διαβροχή του.

Οι τοιχοποιίες αποκαταστάθηκαν στο σωζόμενο ύψος τους. Στις περιπτώσεις που ήταν απαραίτητη η ανάκτηση των τοιχοδομών, αυτή πραγματοποιήθηκε ακολουθώντας το αρχικό σύστημα δόμησης. Για τον διαχωρισμό της επέμβασης, τοποθετήθηκε φύλλο μολύβδου. Οι ανακτήσεις-συμπληρώσεις τμημάτων των τοιχοποιιών έγιναν προκειμένου να στερεωθούν οι τοιχοδομές, να αποκατασταθεί η δομική συνέχεια και να διευκολυνθεί η κατανόηση του μνημείου.

Στην άνω επιφάνεια των τοιχοποιιών που αποκαταστάθηκαν με αρμολόγηση και ανάκτηση, πραγματοποιήθηκε στερέωση με τη μορφή ερειπιώδους διατήρησης, ώστε να προβάλλεται και να αναδεικνύεται το αρχικό σύστημα δόμησης.

Εργασίες πραγματοποιήθηκαν και στον υστερορωμαϊκό κλίβανο που είχε αποκαλυφθεί στο βόρειο τμήμα της αγοράς. Η κατάσταση διατήρησης του κλιβάνου ήταν παρόμοια με αυτή των τοιχοδομών στον αρχαιολογικό χώρο. Παρουσίαζε αποσάθρωση του συνδετικού υλικού, αποκολλήσεις των κεραμικών πλίνθων και καταρρεύσεις, σε συνδυασμό με εκτενείς αλλοιώσεις που είχαν προκληθεί από τις πολύ υψηλές θερμοκρασίες που αναπτύσσονταν στον θάλαμο όπτησης. Οι εργασίες αποκατάστασης περιλάμβαναν τον καθαρισμό των σαθρών υλικών, την ενίσχυση με νέο συνδετικό κονίαμα για τη στερέωση και αποκατάσταση των πεσίσκων που στήριζαν την εσχάρα, στην οποία τοποθετούνταν τα κεραμικά για το ψήσιμο και η οποία δε διατηρείται, και την προστατευτική κάλυψη και στερέωση της χωμάτινης περιμέτρου με πηλοκονίαμα.

Οι συνθέσεις των κονιαμάτων που εφαρμόστηκαν, τόσο στην αποκατάσταση των τοιχοδομών, όσο και στις εργασίες συντήρησης, προτάθηκαν, βάσει των αναλύσεων δειγμάτων αρχαίων υλικών που διενεργήθηκαν, από το Εργαστήριο Δομικών υλικών, του τμήματος των Πολιτικών μηχανικών, της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Στο πλαίσιο του έργου πραγματοποιήθηκαν επανοτοποθετήσεις λιθοπλίνθων που βρέθηκαν μετακινημένες ή καταπεσμένες σε μικρή απόσταση από την αρχική τους θέση και ήταν δυνατή η ταυτοποίησή τους, στην «Οικία Επιγένους», στον αναλημματικό τοίχο της πλατείας και στο νότιο κτήριο. Επίσης, επανοτοποθετήθηκαν οι καταπεσμένοι λιθόπλινθοι στην ανατολική πλευρά και την ΒΑ γωνία της «Οικίας Επιγένους» έπειτα από ταύτιση της αρχικής τους θέσης και εξυγίανση της επιφάνειας έδρασης τους.

Καθ' όλη τη διάρκεια του έργου έγινε μια σειρά υποστηρικτικών εργασιών για τις ανάγκες εκτέλεσης των εργασιών αποκατάστασης και ανάδειξης, βοηθητικές κατασκευές αντιστήριξης και εργασίας, στεγάστρων εργασίας και προστασίας των υλικών και του προσωπικού, ραμπών κίνησης, διάνοιξη-διάστρωση προσωρινών εργοταξιακών δρόμων, καθαρισμοί περιοχών και αποψιλώσεις, ώστε να διαμορφωθούν κατάλληλοι εργοταξιακοί χώροι και να εξασφαλιστούν ασφαλείς συνθήκες εργασίας του προσωπικού.

«Οικία Επιγένους». Οι εργασίες αποκατάστασης σε πλήρη εξέλιξη.

«Οικία Επιγένους». Εργασίες εφαρμογής κονιαμάτων στους αρμούς των τοιχοποιιών.

«Οικία Επιγένους». Εργασίες ανάκτησης τοιχοδομής.

«Οικία Επιγένους». Εργασίες εφαρμογής κονιαμάτων στους αρμούς των τοιχοποιιών.

«Οικία Επιγένους.
Οι αποκατεστημένες
τοιχοποιίες.

Νότιο κτήριο αγοράς.
Οι αποκατεστημένες
τοιχοποιίες του δυτικού
τμήματος.

Νότιο κτήριο αγοράς.
Οι αποκατεστημένες
τοιχοποιίες της
ανατολικής πλευράς.

Ο κλίβανος των βόρειων χώρων της αγοράς πριν την έναρξη των εργασιών.

Ο κλίβανος των βόρειων χώρων της αγοράς μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης και την κατασκευή προστατευτικού στεγάστρου.

Νότιο κτήριο αγοράς. Επανατοποθέτηση μετακινημένου λιθόπλινθου.

Β1ε. ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

Στο πλαίσιο των εργασιών προστασίας των μνημείων, πραγματοποιήθηκε η κατασκευή μεταλλικών στεγάστρων προστασίας. Για την προστασία του «Μνημείου των ασπίδων», έγινε συντήρηση και επέκταση του υφιστάμενου στεγάστρου προς τα ανατολικά, για την αποτελεσματικότερη κάλυψη και προστασία από τα νερά της βροχής. Τα σωζόμενα τμήματα της έγχρωμης τοιχογραφίας του «Σεβαστείου» καλύφθηκαν με προσωρινά στέγαστρα, ενώ στο πλαίσιο του έργου συντάχθηκε νέα μελέτη για την κατασκευή μόνιμων στεγάστρων προστασίας.

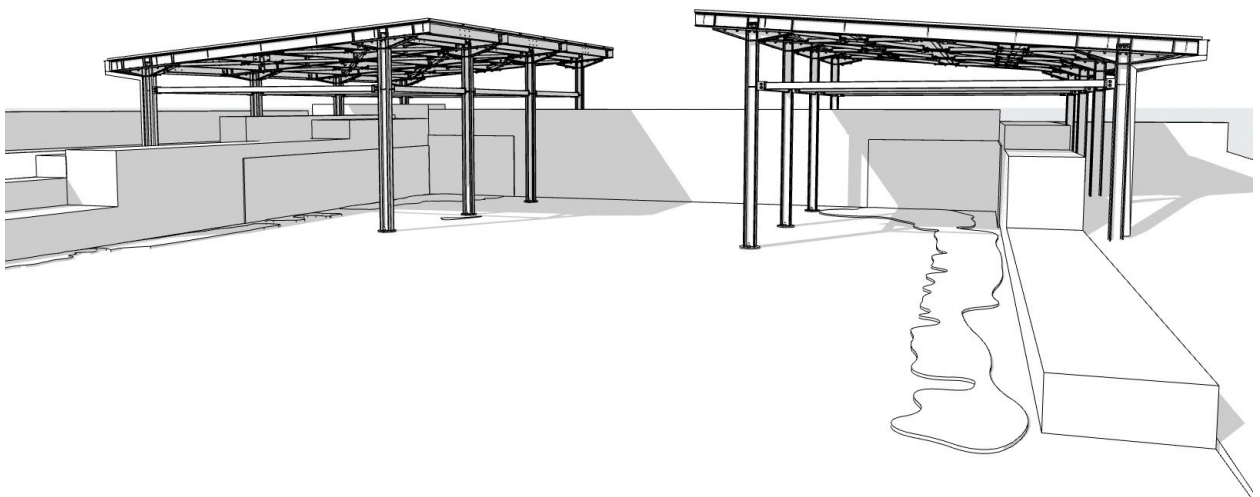
Επιπλέον, προσωρινά στέγαστρα προστασίας κατασκευάστηκαν στους βόρειους χώρους της αγοράς, για την κάλυψη του κλιβάνου και της οπής εισόδου της θολωτής κρυπτής αποθήκης. Το τελευταίο κατασκευάστηκε ως καταπακτή για την αποτροπή εισόδου των ομβρίων υδάτων στον υπόγειο χώρο της αποθήκης.

Στέγαστρο προστασίας στην είσοδο της υπόγειας αποθήκης.

Στέγαστρο κλιβάνου στους βόρειους χώρους της αγοράς.

Φωτορεαλιστική απεικόνιση των προστατευτικών στεγάστρων του «Σεβαστείου».

B2. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Τα ψηφιδωτά δάπεδα, η πλακόστρωση της πλατείας της αγοράς και οι τοιχογραφίες, σημαντικά ευρήματα που ολοκληρώνουν και χρωματίζουν την εικόνα των οικιών και των δημόσιων χώρων της εποχής που κατασκευάστηκαν, δεν έμειναν ανεπηρέαστα από τη φθορά του χρόνου.

Τα δάπεδα στην «Οικία Επιγένους», στο «Σεβαστείο» και στην πλατεία της αγοράς είχαν υποστεί ανθρωπινες παρεμβάσεις, μετατροπές, φυσικές καταστροφές και φθορές, κατά τη διάρκεια της χρήσης τους. Μετά την αποκάλυψή τους, η επίδραση των περιβαλλοντικών συνθηκών ήταν αυτή που διαμόρφωσε την κατάσταση διατήρησής τους. Το κλίμα της περιοχής, με τα μεγάλα ποσοστά υγρασίας, τις υψηλές θερμοκρασίες το καλοκαίρι και τις χαμηλές θερμοκρασίες τον χειμώνα, παίζει καθοριστικό ρόλο και προκαλεί έντονη φθορά στα υλικά κατασκευής των μνημείων και κυρίως στα κονιάματα των τοίχων, των δαπέδων και των τοιχογραφιών, σε συνδυασμό με την έντονη δράση των βιολογικών παραγόντων και την ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης.

«Οικία Επιγένους». Διακρίνονται αποκολλήσεις, μετακινήσεις και απώλεια ψηφίδων.

«Οικία Επιγένους». Το δάπεδο του impluvium του ανατολικού αιθρίου.

Β2α. ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ

Τα ψηφιδωτά δάπεδα της «Οικίας Επιγένους» διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση. Παρά τις εκτενείς απώλειες που είχαν σημειωθεί ακόμη και σε μεγάλες επιφάνειες των δαπέδων, τα σωζόμενα τμήματα καλύπτουν σημαντικό ποσοστό τους. Αντίθετα, στο «Σεβαστείο» διατηρείται μόνο η περιμετρική ζώνη με ακανόνιστα κομμένες ψηφίδες και μικρά τμήματα του κεντρικού δαπέδου, με μικρές, τετράγωνες, γραμμικά τοποθετημένες, ψηφίδες.

Η κύρια μορφή διάβρωσης που παρατηρήθηκε στα ψηφιδωτά δάπεδα ήταν η αποδυνάμωση του συνδετικού κονιάματος, με αποτέλεσμα είτε την ασθενή συγκράτηση των ψηφίδων, είτε την εκτενή απώλεια του από τους αρμούς. Σε πολλές περιπτώσεις οι ψηφίδες συγκρατούνταν με το χώμα που είχε εισχωρήσει στους αρμούς.

Πριν την έναρξη των εργασιών συντήρησης, τα ψηφιδωτά δάπεδα τόσο της «Οικίας Επιγένους», όσο και του «Σεβαστείου», ήταν καλυμμένα με φύλλα διογκωμένης πολυστερίνης, πλαστικό φύλλο και άμμο για την προστασία τους από τις καιρικές συνθήκες. Σε αρκετά σημεία είχαν γίνει παλιότερα σωστικές επεμβάσεις και η περίμετρος τους είχε ενισχυθεί με τσιμεντοκονίαμα. Η περι-

μετρική αυτή συγκράτηση ήταν επιφανειακή και παρουσίαζε ρηγματώσεις και αποκολλήσεις. Στο δάπεδο Δ της «Οικίας Επιγένους» είχαν γίνει επεμβάσεις στερέωσης των ψηφίδων με τσιμεντοκονίαμα, το οποίο διατηρούνταν στους αρμούς σε καλή κατάσταση σε αρκετά σημεία, ενώ σε κάποιες περιοχές εμφάνιζε ρηγματώσεις, αποδυνάμωση και μικρά κενά.

Η παρουσία του σαθρού κονιάματος και του σωρευμένου χώματος, σε συνδυασμό με την υγρασία αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη βιολογικών παραγόντων και βλάστησης κυρίως στις παρυφές των δαπέδων. Σταδιακά, αυτή η διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα την αποκόλληση ψηφίδων και τη μετακίνηση από την αρχική τους θέση. Σε πολλά σημεία, κυρίως στις παρυφές των δαπέδων και στα όρια εσωτερικών κενών, παρατηρήθηκε εκτενής αποκόλληση και μετατόπιση ψηφίδων.

Η ύπαρξη αγωγών και κενών ή αστοχιών στην κατασκευή της υποδομής, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία καθιζήσεων σε πολλά σημεία των ψηφιδωτών δαπέδων της «Οικίας Επιγένους», με αποτέλεσμα τη συγκράτηση των νερών της βροχής στα

«Οικία Επιγένους». Οι εργασίες συντήρησης σε εξέλιξη.

«Οικία Επιγένους».
Καθαρισμός των αρμών
από το αποδυναμωμένο
κονίαμα και το
συσσωρευμένο χώμα.

«Οικία Επιγένους».
Εργασίες περιμετρικής
συγκράτησης με κονίαμα.

«Οικία Επιγένους».
Εφαρμογή κονιάματος
για τη συγκράτηση
των ψηφίδων και την
πλήρωση των αρμών.

«Οικία Επιγένους». Το
δάπεδο του impluvium του
δυτικού αιθρίου.

σημεία αυτά, αλλά και εντονότερων καθιζήσεων με μεγάλη υψομετρική διαφορά, όπως στο νοτιότερο δάπεδο της «Οικίας Επιγένους». Στο νότιο τμήμα του δαπέδου, η παραμόρφωση ήταν τόσο έντονη που τα σωζόμενα τμήματα δεν ήταν ορατά. Στην περιοχή αυτή, η απώλεια τμήματος της ψηφιδωτής επιφάνειας ήταν εκτενής και οι ψηφίδες παρουσίαζαν πλήρη απώλεια του συνδετικού κονιάματος και της πρόσφυσης στο υπόστρωμα.

Στο δάπεδο του *impluvium* του δυτικού αιθρίου της «Οικίας Επιγένους» διατηρείται αποσπασματικά το ψηφιδωτό δάπεδο κατασκευασμένο από ακανόνιστα κομμένα πλακίδια μαρμάρου. Το δάπεδο του *impluvium* του ανατολικού αιθρίου καλύπτονταν με ορθογώνιες πλάκες, από λευκό χονδρόκοκκο μάρμαρο. Οι πλάκες παρουσίαζαν εκτενείς θρυμματισμούς και αποκολλήσεις και σώζονταν μόνο σε μια μικρή περιοχή στη νότια πλευρά.

Οι εργασίες συντήρησης των ψηφιδωτών δαπέδων ξεκίνησαν με τον επιφανειακό καθαρισμό τους. Μετά τη φωτογράφιση και αποτύπωση της παθολογίας, ακολούθησαν οι λεπτομερείς εργασίες συντήρησης προσαρμοσμένες στις επιμέρους ανάγκες του κάθε δαπέδου.

Το χώμα που είχε εισχωρήσει στους αρμούς, το σαθρό κονίαμα μεταξύ των ψηφίδων και τα τσιμεντοκονιάματα των παλιών επεμβάσεων απομακρύνθηκαν. Για τη στερέωση και ενίσχυση των περιοχών που εμφάνιζαν εκτενείς αποκολλήσεις ψηφίδων, τοποθετήθηκε

περιμετρικά προσωρινό κονίαμα. Σε σημεία όπου εντοπίστηκαν κενά στο υπόστρωμα έγιναν ενέματα και οι ρωγμές πληρώθηκαν με νέο κονίαμα.

Σε σημεία όπου υπήρχαν αποκολλημένες ψηφίδες, αυτές αφαιρέθηκαν και αφού απομακρύνθηκε το σαθρό κονίαμα του υποστρώματος, επανατοποθετήθηκαν στην αρχική τους θέση με νέο κονίαμα. Ψηφίδες που είχαν μετακινηθεί, τοποθετήθηκαν στη θέση τους και, όπου ήταν δυνατόν, έγινε συμπλήρωση με ψηφίδες που συλλέχθηκαν στον χώρο. Η περίμετρος των δαπέδων ενισχύθηκε με την εφαρμογή κονιάματος σε βάθος, ώστε να εξασφαλιστεί η σταθεροποίηση των παρυφών. Σε όλη την επιφάνεια των δαπέδων εφαρμόστηκε νέο κονίαμα για τη συγκράτηση των ψηφίδων και την πλήρωση των αρμών.

Μεγάλα τμήματα που εμφάνιζαν παραμορφώσεις και καθιζήσεις αποσπάστηκαν, συντηρήθηκαν και επανατοποθετήθηκαν στη θέση τους, μετά την κατασκευή νέας σταθερής υποδομής, ακολουθώντας την τεχνική κατασκευής των αρχαίων δαπέδων.

Για την αποκατάσταση της συνέχειας των δαπέδων, οι περιοχές μικρής έκτασης, όπου υπήρχε ολική απώλεια ψηφίδων, συμπληρώθηκαν με κονίαμα, ενώ τα μεγάλα κενά επιλέχθηκε να πληρωθούν με χρωματιστό βότσαλο, ώστε να αναδεικνύονται τα δάπεδα και να διευκολύνεται η απορρόφηση του νερού της βροχής.

«Οικία Επιγένους». Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με έντονη καθίζηση, το οποίο αποσπάστηκε και επανατοποθετήθηκε, πριν και μετά τις εργασίες συντήρησης.

«Οικία Επιγένους». Τα ψηφιδωτά δάπεδα της δυτικής πλευράς, πριν τις εργασίες συντήρησης. Στο κάτω μέρος της φωτογραφίας διακρίνονται τα τμήματα που εμφάνιζαν έντονη καθίζηση.

«Οικία Επιγένους». Τα ψηφιδωτά δάπεδα της δυτικής πλευράς, μετά τις εργασίες συντήρησης. Στο κάτω μέρος της φωτογραφίας διακρίνονται τα τμήματα, που εμφάνιζαν καθίζηση, μετά την απόσπαση και επανατοποθέτησή τους.

«Σεβαστείο». Το βόρειο τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου πριν και μετά τις εργασίες συντήρησης.

Β2β. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ «ΣΕΒΑΣΤΕΙΟΥ»

Τα δύο σωζόμενα τμήματα της τοιχογραφίας του «Σεβαστείου» διατηρούνταν σε διαφορετική κατάσταση, αφού το βόρειο ήταν καλυμμένο και προστατευμένο με χώμα και αποκαλύφθηκε στο πλαίσιο του έργου, ενώ το νότιο ήταν αποκαλυμμένο από παλιά και προστατευόταν από στέγαστρο.

Μετά την αποκάλυψη του βόρειου τμήματος, διαπιστώθηκε ότι το χρωματικό στρώμα διατηρούνταν σε αρκετά καλή κατάσταση, ενώ το υπόστρωμα παρουσίαζε κατά τόπους αποκολλήσεις από τη λιθοδομή.

Η επίδραση των περιβαλλοντικών συνθηκών ήταν ιδιαίτερα έντονη στην κατάσταση διατήρησης του νότιου σωζόμενου τμήματος της τοιχογραφίας του «Σεβαστείου». Τα στρώματα του ασβεστοκονιάματος του υποστρώματος είχαν υποστεί σημαντικές φθορές, αποδυνάμωση, αποσάθρωση, αποκολλήσεις, πλαστικές παραμορφώσεις και φουσκώματα, ρηγματώσεις και απώλειες σε μεγάλο ή μικρότερο βάθος, καθώς και αποκόλληση μεταξύ των διαφορετικών στρώσεων. Έντονη ήταν η ανάπτυξη βιολογικών παραγόντων διάβρωσης, κυρίως στο σαθρό κονίαμα του υποστρώματος.

Η συντήρηση των τοιχογραφιών περιλάμβανε μια σειρά εργασιών που αφορούσαν αρχικά στον επιφανειακό καθαρισμό με αφαίρεση των βιολογικών σχηματισμών και των επικαθίσεων. Στα παραμορφωμένα αποκολλημένα τμήματα επικολλήθηκαν γάζες με στερεωτικό υλικό για την προσωρινή συγκράτησή τους κατά τη διάρκεια των εργασιών. Τα τμήματα των τοιχογραφιών ενισχύθηκαν περιμετρικά με μια ζώνη κονιάματος. Για την ενίσχυση του υποστρώματος, την πλήρωση των κενών και την αποκατάσταση της πρόσφυσης στην τοιχοποιία έγιναν ενέματα, επιτυγχάνοντας παράλληλα και την επιπεδοποίηση και σταθεροποίηση των παραμορφωμένων περιοχών.

Οι εργασίες συντήρησης ολοκληρώθηκαν με τον καθαρισμό της επιφάνειας από βιολογικούς παράγοντες, άλατα και επικαθίσεις, τη συμπλήρωση των κενών με κονίαμα και τον χρωματισμό του για την αποκατάσταση της αισθητικής συνέχειας της τοιχογραφίας.

«Σεβαστείο». Εργασίες συντήρησης του νότιου τμήματος της τοιχογραφίας.

«Σεβαστείο». Το βόρειο τμήμα της τοιχογραφίας, πριν την αποκάλυψη του.

«Σεβαστείο». Το βόρειο τμήμα της τοιχογραφίας μετά την αποκάλυψη του.

«Σεβαστείο». Τμήμα της βόρειας τοιχογραφίας, πριν τις εργασίες συντήρησης.

«Σεβαστείο». Τμήμα της βόρειας τοιχογραφίας, μετά τις εργασίες συντήρησης.

«Σεβαστείο». Εργασίες καθαρισμού της επιφάνειας του βόρειου τμήματος από επικαθίσεις και διαλυτά άλατα.

«Σεβαστείο». Το νότιο τμήμα της τοιχογραφίας, πριν τις εργασίες συντήρησης.

«Σεβαστείο». Το νότιο τμήμα της τοιχογραφίας, μετά τις εργασίες συντήρησης.

Β2γ. ΛΙΘΙΝΕΣ ΠΛΑΚΕΣ ΑΓΟΡΑΣ

Οι λίθινες πλάκες στην πλατεία της αγοράς βρέθηκαν μετά την αποκάλυψή τους κατακερματισμένες, ρηγματωμένες, με μετακινήσεις αποκολλημένων τμημάτων και εκτός της αρχικής τους θέσης.

Οι κύριες μορφές διάβρωσης ήταν η αποσάθρωση και απώλεια του συνδετικού κονιάματος, οι ρηγματώσεις και ο κατακερματισμός των λίθων, τόσο κάθετα όσο και παράλληλα με την επιφάνεια. Οι εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν αφορούσαν αρχικά στον επιφανειακό καθαρισμό και την απομάκρυνση της βλάστησης. Τα τμήματα των πλακών συγκολλήθηκαν και ενισχύθηκαν με την εφαρμογή κονιάματος στα κενά των αρμών. Η πλήρωση των ρωγμών και η περιμετρική συγκράτηση των σωζόμενων τμημάτων έγινε σε όλη την έκταση των δαπέδων με νέο κονίαμα.

Πλατεία αγοράς. Εργασίες συντήρησης των λίθινων πλακών.

Πλατεία αγοράς. Εργασίες συντήρησης των λίθινων πλακών.

Πλατεία αγοράς. Το νότιο σωζόμενο τμήμα των λίθινων πλακών μετά τις εργασίες συντήρησης.

Β26. ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ - ΛΙΘΟΠΛΙΝΘΟΙ

Αντικείμενο των εργασιών συντήρησης ήταν και μια σειρά διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών, κυρίως τμήματα κίωνων και μεγάλων δομικών λίθων στον αναλημματικό δυτικό τοίχο της αγοράς και στον βόρειο τοίχο του νότιου τμήματος, τα οποία παρουσίαζαν ρηγματώσεις και αποκολλήσεις.

Οι εργασίες συντήρησης περιλάμβαναν τον καθαρισμό της επιφάνειας και των ρωγμών, την ενίσχυση τους με λεπτόρρευστο κονίαμα, τη συγκόλληση αποκολλημένων τμημάτων και την επιφανειακή σφράγιση των αρμών. Σε πολλές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν μετακινήσεις λίθων και επανατοποθέτηση στην αρχική τους θέση.

Συγκόλληση τμημάτων λιθοπλίνθου στον βόρειο τοίχο του νότιου τμήματος.

Εργασίες καθαρισμού και πλήρωσης ρωγμών αρχιτεκτονικών μελών.

Β2ε. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Οι εργασίες καθαρισμών και αποχρωματώσεων στο πλαίσιο του έργου έφεραν στο φως πλήθος κινητών ευρημάτων, κεραμικών αγγείων, νομισμάτων, λίθινων, οστέινων, γυάλινων και μεταλλικών αντικειμένων. Μεγάλο μέρος των ευρημάτων αυτών συντηρήθηκε στο πλαίσιο του έργου.

Οστέινο χτένι από την «Οικία Επιγένους», πριν τις εργασίες συντήρησης

Οστέινο χτένι από την «Οικία Επιγένους», μετά τις εργασίες συντήρησης

ΜΕΡΟΣ Γ. ΑΝΑΔΕΙΞΗ

Η αρχαιολογική έρευνα, που είχε πραγματοποιηθεί τις προηγούμενες δεκαετίες στην περιοχή της αγοράς του Δίου, έφερε στο φως νέα στοιχεία για τις διάφορες φάσεις ζωής της πόλης. Μετά την ολοκλήρωση της διερεύνησης, οι χώροι των μνημείων είχαν ανοιχτές διερευνητικές τομές και ανασκαφικούς μάρτυρες, που καθιστούσαν δυσνόητη την ανάγνωση τους. Η εικόνα αυτή σε συνδυασμό με την έντονη ανάπτυξη της βλάστησης στο αρχαιολογικό πάρκο, είχε ως αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η κατανόηση των μνημείων.

Για την ανάδειξη της μορφής των μνημείων, καθαρίστηκαν οι χώροι, έγιναν επιχωματώσεις των διερευνητικών τομών και των σκαμμάτων με αδρανή υλικά και αποκαταστάθηκε η στάθμη του επιπέδου χρήσης τους. Στις περιοχές επέμβασης πραγματοποιήθηκε αποχωμάτωση των περιοχών όπου δεν είχε ολοκληρωθεί η έρευνα και αποκατάσταση του επιπέδου του εδάφους. Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, πραγματοποιείται αδιάκοπη διαχείριση της βλάστησης για τον συνεχή ευπρεπισμό του οικοδομικού τετραγώνου.

Το οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς πριν από την έναρξη των εργασιών αποκατάστασης.

Γ1. ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΥΠΡΕΠΙΣΜΟΥ

Κατά τη διάρκεια του έργου πραγματοποιήθηκαν εργασίες ευπρεπισμού στο σύνολο των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς με την απομάκρυνση φερτών και συσσωρευμένων υλικών, κλαδιών, χωμάτων και σαθρών καταπεσμένων κονιαμάτων, καθώς και τακτοποίηση των καταπεσμένων λίθων και πλίνθων. Εκτενείς κλαδεύσεις και κοπές ξερών δέντρων έγιναν σε συστάδες που βρίσκονται στον χώρο του οικοδομικού τετραγώνου και γύρω από αυτό, στην περιοχή διαμόρφωσης του εργοταξίου και του αποθηκευτικού χώρου, αλλά και στις διαδρομές κίνησης επισκεπτών. Στον χώρο της πλατείας, των στοών, του νότιου κτηρίου και του «Σεβαστείου» έγιναν κοπές δέντρων για την προστασία των μνημείων από την ανάπτυξη των ριζικών τους συστημάτων. Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, η διαχείριση της βλάστησης ήταν συνεχής και επαναλαμβανόμενη για τη διατήρηση της ευπρεπούς εικόνας του οικοδομικού τετραγώνου.

Πλατεία αγοράς. Εργασίες αποχωμάτωσης.

Καταστήματα κεντρικού δρόμου. Επιχωμάτωση παλαιότερων διερευνητικών τομών.

«Οικία Επιγένου». Εργασίες επιχωμάτωσης, μετά την ολοκλήρωση της αρχαιολογικής διερεύνησης.

Εργασίες καθαρισμού και αποψιλώσεων.

Γ2. ΤΕΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ

Οι χώροι της πλατείας, της στοάς και του στυλοβάτη της αγοράς αποχρωματώθηκαν συστηματικά με σκοπό να αποκαλυφθούν τα όρια τους, τα υλικά με τα οποία ήταν διαστρωμένοι και ο τρόπος που τα υλικά συνδέονταν μεταξύ τους. Από την αξιολόγηση των στοιχείων που προέκυψαν από την έρευνα, τις αποτυπώσεις και την βιβλιογραφική τεκμηρίωση, εξειδικεύτηκε η αρχική πρόταση της μελέτης του έργου και διαμορφώθηκε η εικόνα που παρουσιάζει σήμερα ο χώρος.

Η εικόνα της αγοράς του Δίου, διαμορφώθηκε με την τελική επίστρωση των επιφανειών των επιμέρους χώρων, για την απόδοση της γεωμετρίας των κτηρίων. Τα υλικά επιλέχθηκαν, ώστε να συνυπάρχουν αρμονικά με αυτά των αρχαίων κατασκευών και τα χρώματα του καταπράσινου τοπίου, στους πρόποδες του Ολύμπου. Χρησιμοποιήθηκαν κυρίως φυσικά υλικά όπως χαλίκια, κεραμικά, πηλός, άμμος αλλά και σύγχρονα, που εξυπηρετούν τις σημερινές ανάγκες του χώρου, όπως τα κυψελωτά πλαίσια συγκράτησης αδρανών υλικών και τα διαχωριστικά από ανακυκλωμένο πλαστικό.

Παρόλο που η έρευνα στον χώρο της αγοράς ήταν ενδελεχής, δεν έδωσε στοιχεία ώστε να τεκμηριώνεται επαρκώς η μορφή του στυλοβάτη, δηλαδή της κατασκευής επάνω στην οποία εδράζονταν οι

κίονες της στοάς. Για την κατανόηση της εικόνας της αγοράς επιλέχθηκε να αποδοθεί η γεωμετρία της κατασκευής του στυλοβάτη, η οποία ήταν μορφής Π και διέτρεχε τις τρεις πλευρές της στοάς, με την επίστρωση χαλικιού χρώματος γκρι, προσομοιάζοντας την εικόνα των λίθινων στοιχείων που υπήρχαν εκεί. Περιμετρικά των σωζόμενων πλακών της αγοράς επιστρώθηκε σκουρόχρωμο χαλίκι, αναδεικνύοντας, με τη χρωματική αντίθεση που δημιουργείται, τα σωζόμενα τμήματα.

Με τον ίδιο τρόπο προσεγγίστηκε η διαμόρφωση των χώρων της «Οικίας Επιγένους», του νότιου κτηρίου της αγοράς και του «Σεβαστείου». Στους χώρους όπου διατηρούνται αρχαία δάπεδα, όπως ψηφιδωτά και πλάκες, επιλέχθηκε η τοποθέτηση χρωματιστού χαλικιού για την συμπλήρωση της επιφάνειάς που δεν σώζεται. Οι άλλοτε στεγασμένοι χώροι της οικίας, της πλατείας και του νότιου κτηρίου, οι οποίοι κατά την αρχαιότητα ήταν καλυμμένοι με χώμα, επιστρώθηκαν με νέα χωμάτινα, υδατοπερατά δάπεδα κατασκευασμένα από μείγμα υλικών που αποτελείται κυρίως από πηλό, άμμο, ποζολάνη και κεραμίδι. Τη διάστρωση των δαπέδων ακολούθησε η διαβροχή και συμπύκνωση τους.

«Οικία Επιγένους». Τελική επίστρωση χρωματιστού χαλικιού στα τμήματα της επιφάνειας που δεν διατηρούνται ψηφιδωτά δάπεδα.

Εργασίες διαστρώσεων αδρανών υλικών στη δυτική στοά της αγοράς.

Πλάκες αγοράς και βόρεια στοά, μετά την ολοκλήρωση των εργασιών συντήρησης, αποκατάστασης και διάστρωσης.

Εφαρμογή σταθεροποιημένου χωμάτινου δαπέδου στη βόρεια στοά και διάστρωση στυλοβάτη.

Νότιος στυλοβάτης. Πλήρωση των κυψελωτών πλαισίων με αδρανή υλικά.

Το νότιο κτήριο της αγοράς και η στοά, μετά την αποπεράτωση των εργασιών αποκατάστασης και ανάδειξης.

Το «Σεβαστείο», μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης και ανάδειξης.

Η «Οικία Επιγένους», πριν την έναρξη των εργασιών αποκατάστασης και ανάδειξης.

Η «Οικία Επιγένους», μετά την αποπεράτωση των εργασιών αποκατάστασης, συντήρησης και ανάδειξης.

Γ3. ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ Α.ΜΕ.Α

Η περιηγητική εμπειρία στο αρχαιολογικό πάρκο και ειδικότερα στο οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς, εμπλουτίστηκε με την τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων και χαρτών και τη δημιουργία λογότυπου και οπτικής ταυτότητας, πολυμεσικής εφαρμογής ξενάγησης και ιστοσελίδας.

Στόχος είναι να αποτελέσει η αγορά του Δίου ένα ισχυρό σημείο ενδιαφέροντος, εντός του αρχαιολογικού πάρκου, να ενισχυθεί η προσέλευση και η εμπειρία του επισκέπτη, επαναπροσδιορίζοντας συνολικά την εμπειρία της περιήγησης στο αρχαιολογικό πάρκο του Δίου, με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας και την αναβάθμιση των υπηρεσιών πληροφόρησης. Σταδιακά στοχεύουμε στον εμπλουτισμό της πολιτιστικής εμπειρίας του επισκέπτη, με τον συνδυασμό πολυμεσικών στοιχείων είτε στον φυσικό χώρο είτε μέσω του διαδικτύου, ώστε οι χώροι να αποτελέσουν πόλους έλξης και να αυξηθεί το ενδιαφέρον των επισκεπτών και η προσέλκυση ατόμων μικρότερων ηλικιών.

Δίκτυο περιήγησης και ενημέρωσης επισκεπτών

Ένας από τους βασικούς στόχους του έργου ήταν η αναβάθμιση των υποδομών και ο εμπλουτισμός του πληροφοριακού υλικού, επαναπροσδιορίζοντας έτσι συνολικά την εμπειρία της περιήγησης στον αρχαιολογικό χώρο του Δίου και την ίση μεταχείριση επισκεπτών και ΑΜΕΑ.

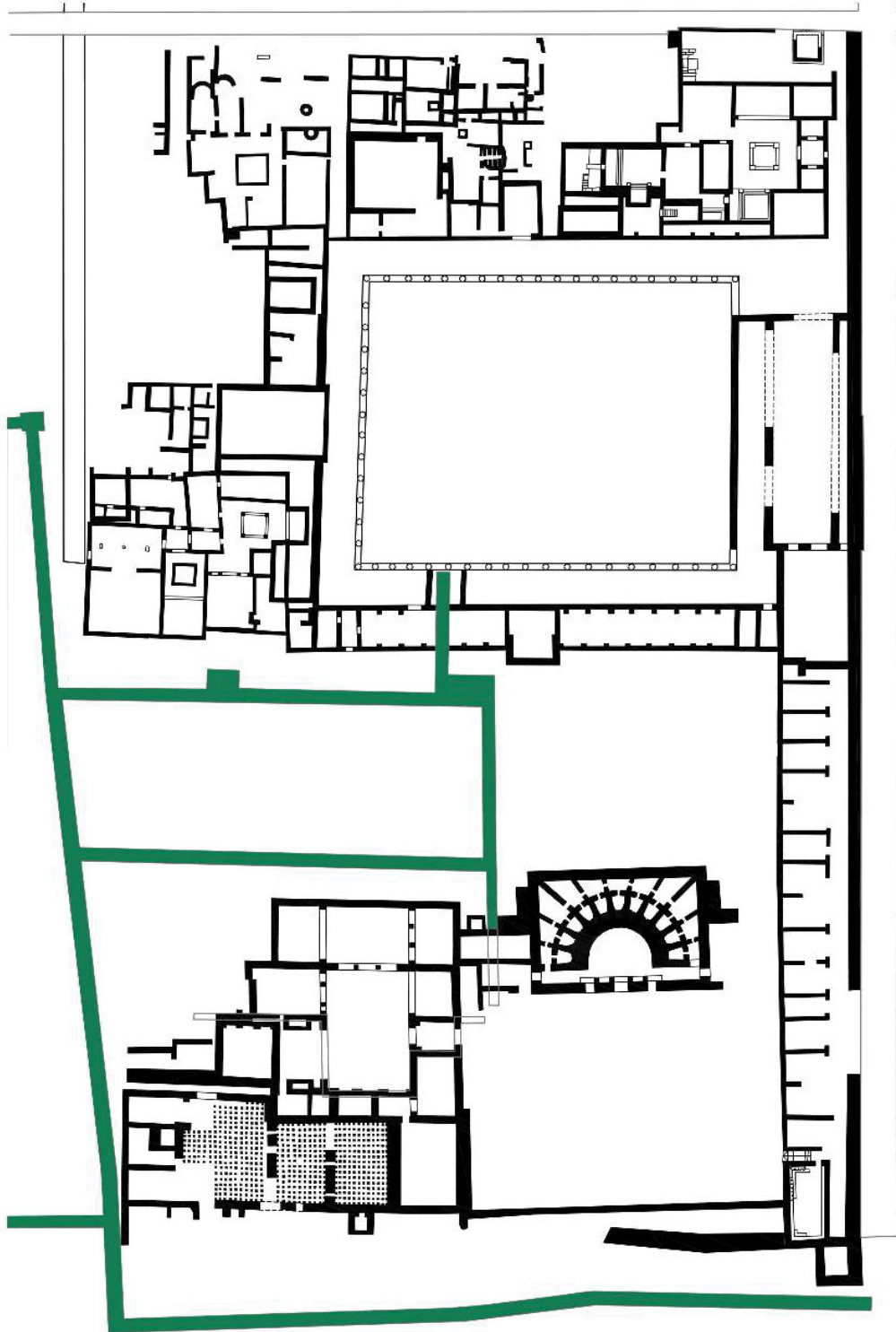
Στο αρχαιολογικό πάρκο του Δίου υπήρχε δίκτυο διαδρομών κίνησης των επισκεπτών μέρος του οποίου εξυπηρετεί και ΑμεΑ, που εκτείνεται κυρίως στο νότιο τμήμα του αρχαιολογικού πάρκου, εκτός των τειχών της πόλης, εκεί όπου βρίσκονται τα ιερά και τα θέατρα, καθώς και στο βόρειο τμήμα του αρχαιολογικού πάρκου περιμετρικά του τείχους.

Η περιήγηση Ατόμων με Αναπηρία στο τμήμα της αρχαίας πόλης δεν ήταν έως πρόσφατα εφικτή λόγω της δυσκολίας μετακίνησης στους αρχαίους λιθόστρωτους δρόμους. Με τις πρώτες παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Ε. Π. «Μακεδονία – Θράκη 2007-2013», και τις πιο

εκτενείς που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Ε.Π. «Κεντρική Μακεδονία 2021-2027» έχει καταστεί δυνατή η πρόσβαση και θέαση σημαντικού τμήματος της πόλης στη δυτική πλευρά του κεντρικού δρόμου, περιοχή όπου βρίσκεται και το σημαντικότερο οικοδομικό τετράγωνο της αρχαίας πόλης, αυτό της ρωμαϊκής αγοράς. Οι νέες αυτές παρεμβάσεις αφορούν στην επέκταση της διαδρομής επισκεπτών με προδιαγραφές για ΑμεΑ και εμποδιζόμενα άτομα προς το οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς, την κατασκευή πλατωμάτων θέασης και σημείων ανάπαυσης που αποτελούν ανάσες δροσιάς, κατά την περιήγηση των επισκεπτών, κυρίως τους θερινούς μήνες.

Η μέθοδος κατασκευής των νέων διαδρομών κίνησης με κυψελωτά πλαίσια συγκράτησης αδρανών υλικών από ανακυκλωμένο πλαστικό και πλήρωση με λεπτό χαλίκι, εναρμονίζεται με το φυσικό περιβάλλον του αρχαιολογικού πάρκου και είναι απόλυτα αναστρέψιμη. Η τοποθέτηση τους γίνεται απευθείας στο έδαφος και ακολουθεί το ανάγλυφο του σε υπόβαση που διαμορφώνεται με άμμο, χωρίς εκσκαφές, επιτρέποντας έτσι τη διαμόρφωση τους και σε μη διερευνημένες αρχαιολογικά περιοχές. Με τη διαφοροποίηση του υλικού πλήρωσης, σε σχέση με το φυσικό έδαφος, επιτυγχάνεται και η σήμανση της όδευσης για τυφλά άτομα και άτομα με μειωμένη όραση.

Οι νέες παρεμβάσεις στοχεύουν στην εξασφάλιση ισότιμης δυνατότητας προσέγγισης στο συγκρότημα των μεγάλων θερμών, στην «Οικία Επιγένους», στην πλατεία της αγοράς και στα μνημεία που βρίσκονται γύρω απ' αυτήν.

Σχέδιο κάτοψης του οικοδομικού τετραγώνου. Με πράσινο χρώμα διακρίνεται η διαδρομή περιήγησης.

Ενημερωτικές πινακίδες

Οι νέες πινακίδες τοποθετήθηκαν στην πορεία της διαδρομής των επισκεπτών στην περιοχή του έργου, στην πλατεία της αγοράς, στο «Σεβαστείο» και την «Οικία Επιγένους», με πληροφορίες για τους χώρους αυτούς. Επιπλέον τοποθετήθηκαν πινακίδες στις οποίες παρουσιάζονται οι εργασίες αποκατάστασης, συντήρησης και ανάδειξης.

Για τα άτομα με προβλήματα όρασης σχεδιάστηκε και τοποθετήθηκε απτικός χάρτης του οικοδομικού τετραγώνου της αγοράς, με ηχητική περιγραφή. Ο χάρτης τοποθετήθηκε στο πλάτωμα θέασης που κατασκευάστηκε στην πορεία της διαδρομής στη δυτική πλευρά του τετραγώνου.

Στο πλαίσιο του έργου σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε πολυμεσική εφαρμογή η οποία περιλαμβάνει πληροφορίες, φωτογραφικό υλικό και ηχητική ξενάγηση και η οποία σχεδιάστηκε έτσι ώστε να αποτελέσει τη βάση για επέκταση της και παρουσίαση και άλλων μνημείων του πάρκου. Μέσω της εφαρμογής ο επισκέπτης ενημερώνεται για το αρχαίο Δίον, την τειχισμένη πόλη και περιηγείται στο οικοδομικό τετράγωνο, τη ρωμαϊκή αγορά και τα μνημεία της, ενώ ενημερώνεται και για το έργο της αποκατάστασης.

Ιστοχώρος

Η δημιουργία του ιστοχώρου για το Δίον (www.ancientdion.gr) στοχεύει στην ενημέρωση των επισκεπτών αλλά και όσων ενδιαφέρονται να μάθουν για το αρχαίο Δίον, την ιστορία του, το χρονικό της έρευνας και το έργο αποκατάστασης. Μέσα από την ιστοσελίδα μπορεί κανείς να ενημερωθεί για τις ώρες λειτουργίας, τις υποδομές, τις εκδηλώσεις αλλά και να αποκτήσει μια εικόνα του χώρου του αρχαιολογικού πάρκου, του μουσείου και της αρχαιοθήκης μέσα από κείμενα, φωτογραφίες και σχέδια.

Έντυπα-τεύχη και φυλλάδια

Η ενημέρωση των επισκεπτών, μικρών και μεγάλων, γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρουσα και κατατοπιστική με τα έντυπα που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο του έργου. Για τους μικρούς φίλους του αρχαίου Δίου σχεδιάστηκε ένα «παιχνιδιάρικο» φυλλάδιο με εικόνες από τη ζωή στην αρχαία πόλη, στις οποίες έχουν εισχωρήσει αντικείμενα της σύγχρονης εποχής, τα οποία πρέπει να εντοπίσουν. Στο παιδικό τεύχος που σχεδιάστηκε μαθαίνουν για την αρχαία πόλη και γίνονται μικροί ξεναγοί ακολουθώντας τον παιδικό χάρτη. Το τεύχος αυτό αποτελεί τη βάση για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα γνωριμίας με το αρχαίο Δίον και τη ζωή σε μια πόλη των ρωμαϊκών χρόνων. Στο πλαίσιο του έργου σχεδιάστηκαν επίσης ενημερωτικά φυλλάδια για το οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς και φυλλάδια σε σύστημα Braille για τις ανάγκες των ατόμων με προβλήματα όρασης.

Η διαδρομή περιήγησης και το πλάτωμα θέασης με τις ενημερωτικές πινακίδες στην «Οικία Επιγένους».

Διάστρωση αδρανών στη διαδρομή περιήγησης επισκεπτών με μηχανικά μέσα.

Πινακίδες παρουσίασης του έργου αποκατάστασης, συντήρησης και ανάδειξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Η Τεχνική Opus Sectile στην εντοίχια διακόσμηση. Συμβολή στη μελέτη της τεχνικής από τον 1ο μέχρι τον 7ο μ.Χ. αιώνα με βάση τα μνημεία και τα κείμενα (Θεσσαλονίκη 1980).

Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Μακεδονίας και της Θράκης (Θεσσαλονίκη 2017).

Ε. Γούναρη, Φίλιπποι. Η οικία της τέταρτης οικοδομικής νησίδα ανατολικά του Forum (Θεσσαλονίκη 2021).

Β. Ευαγγελίδης, Η αγορά των πόλεων της Ελλάδας από τη ρωμαϊκή κατάκτηση ως τον 3ο αι. μ.Χ. (Θεσσαλονίκη 2010).

Γ. Καραδέδος, Μ. Παπαθανασίου, Α. Καρούλας, Χ. Λιανός, Ι. Παπαγιάννη, Μ. Στεφανίδου, Β. Πάχτα, Σ. Κανοπίση και Δ. Τερζοπούλου, Το ωδείο των Μεγάλων Θερμών του Δίου (Θεσσαλονίκη 2014).

Ν. Κοκκοτάκη και Α. Τσόκα, Μαρώνεια: Χρηστική κεραμική του 3ου-7ου αι. μ.Χ. από την ανασκαφή στο χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς, στο Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή και Ν. Κουσουλάκου (επιμ.) Κεραμική της ύστερης αρχαιότητας από τον ελλαδικό χώρο (3ος-7ος αι. μ.Χ.), Επιστημονική Συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2006, 367-385 (Θεσσαλονίκη 2010).

Α. Ουλκέρογλου, Οι Λουτρικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική και την πρωτοβυζαντινή περίοδο (Θεσσαλονίκη 2018)

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφικά έρευναι εις Δίον, ΑΔ 29, Β'3, 697-700.

Δ. Παντερμαλής, Δίον, ΑΔ 30, Β'2, 251-254.

Δ. Παντερμαλής, Στους δρόμους και τα εργαστήρια του Δίου, στο Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, Καλοκαίρι 1986, 10-15.

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και Μουσείο (Αθήνα 1997)

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η Ανακάλυψη (Αθήνα 1999).

Δ. Παντερμαλής, Δίον 2002. Η αγορά και άλλα, ΑΕΜΘ 16, 417-426.

Δ. Παντερμαλής, Οι ανασκαφές στο Δίον το 2004 και τα ευρήματα της εποχής των φιλαλέξανδρων βασιλέων, ΑΕΜΘ 18, 377-382.

Δ. Παντερμαλής, Δίον 2005 Ανασκαφές, έργα ανάδειξης και disjecta membra, ΑΕΜΘ 19, 373-379.

Μ. Παπαϊοάννου, The Evolution of the Atrium-House: a Cosmopolitan Dwelling in Roman Greece, στο S. Ladstätter και V. Scheibelreiter (επιμ.), Städtisches Wohnen im östlichen Mittelmeerraum 4Jr.v.Chr.-1Jh.n.Chr. Akten des internationalen Colloquiums vom 24-27 Oktober 2007 an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 81-115 (Wien 2010).

Σ. Πινγιάτογλου, Ματιές στην καθημερινή ζωή του αρχαίου Δίου, στο Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, 28-29 Ιουλίου και 4-5 Αυγούστου 1984, 35-38.

Σ. Πινγιάτογλου, Κ. Βαστέλη, Ε. Παυλοπούλου και Δ. Τσιάφης, Δίον 2007-2009. Ανασκαφικές έρευνες στο οικοδομικό τετράγωνο της αρχαίας αγοράς, ΑΕΜΘ 23, 141-148

Σ. Πινγιάτογλου, Κ. Βαστέλη, Ε. Παυλοπούλου και Δ. Τσιάφης, «...έν Δίω τῷ Πιερικῷ παρὰ χεῦμα Βαφύρα»: 2010-2011, ΑΕΜΘ 25, 131-140.

Σ. Πινγιάτογλου, Ε. Παπαγιάννη, Κ. Βαστέλη, Ε. Παυλοπούλου και Δ. Τσιάφης, Δίον 2012-2013. Ανασκαφικές και άλλες δραστηριότητες, ΑΕΜΘ 27, 189-198.

N. H. Ramage και A. Ramage, Ρωμαϊκή τέχνη. Από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο, μτφ. Χ. Ιωακειμίδου και επιμ. Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου (Θεσσαλονίκη 2000).

J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, vol. VIII, *The Family of Constantine I A.D. 337-364* (London 1981)

H. R. Robinson, *Pottery of the Roman Period: Chronology, The Athenian Agora V* (Princeton 1959).

Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, *Ανασκαφή Δίου. Τόμος 1. Η οχύρωση* (Θεσσαλονίκη 1998).

Κ. Τζαναβάρη, Ταφικά σύνολα κεραμικής των όψιμων αυτοκρατορικών χρόνων από την αρχαία Λητή, στο Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή και Ν. Κουσουλάκου (επιμ.) *Κεραμική της ύστερης αρχαιότητας από τον ελλαδικό χώρο (3ος-7ος αι. μ.Χ.)*, *Επιστημονική Συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2006, 444-465* (Θεσσαλονίκη 2010).

Ει. Τεστεκίδου, *Τα καταστήματα του κεντρικού δρόμου του Δίου, Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία* (Αριστοτέλειο Παπεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2013).

Κ. Φραγκούλης, *Η επισκοπική βασιλική της πρωτοβυζαντινής πόλης του Δίου, Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία* (Αριστοτέλειο Παπεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2014).

Κ. Φραγκούλης, *Η επισκοπική βασιλική του Δίου, στο Σ. Πινγιάτογλου (επιμ.) Η πανεπιστημιακή ανασκαφή του Δίου. Νεότερες μελέτες, Πρακτικά ημερίδας, Παρασκευή, 12 Μαΐου 2017, Μουσείο Εκμαγείων Φιλοσοφικής Σχολής-Θεσσαλονίκη, 79-89* (Θεσσαλονίκη 2019).

Π. Χριστοδούλου, *Ελληνιστική ζωφόρος στο Δίον με ανάγλυφες παραστάσεις όπλων. Η θέση της στη βασιλική της αγοράς και αρχική μορφή του μνημείου, Δημοσίευτη Διδακτορική διατριβή* (Αριστοτέλειο Παπεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2000).

Π. Χριστοδούλου, *Η ανασκαφή στη βασιλική της αγοράς το 2007*, *ΑΕΜΘ* 21, 179-184.

Zarmakoupi 2018: M. Zarmakoupi, *Urban Space and Housing in Roman Macedonia: Thessalonike, Philippi, Amphipolis and Dion*, στο J. Fournier και M.-G. Parissaki (επιμ.) *Les communautés du nord Égéen au temps de l' Hégémonie Romaine. Entre ruptures et Continuités*, 264-297 (Athènes 2018).

SUMMARY

A. PRESENTATION-ANALYSIS

Archaeological research at ancient Dion—one of the most significant archaeological sites in Macedonia—has a history spanning almost a century. Initial excavations in 1928–1929 by G. Sotiriadis revealed key monuments of the ancient city, while from the 1970s onwards, systematic investigations led by Professor D. Pandermalis and the archaeological team of the Aristotle University of Thessaloniki uncovered the fortification wall, major sanctuaries, the Roman forum, public buildings, baths, and luxurious private houses. The deterioration of the exposed monuments over time made protective interventions essential. For this reason, the Ephorate of Antiquities of Pieria, in collaboration with AUTH, prepared and implemented a comprehensive restoration and enhancement study for the urban block of the Dion agora.

The project “Restoration and enhancement of the Agora square of Dion”, implemented in two phases and funded by the Regional Operational Programmes “Central Macedonia 2014–2020” and “2021–2027,” marked the first large-scale, integrated intervention at the core of the ancient city. With a total budget reaching 1,8 million €, the project combined monument protection and conservation with the improvement of visitor accessibility, signage, and interpretive infrastructure. Fieldwork (2021–2025) focused on the southwestern part of the *forum* complex, aiming to improve the perception of the monuments and clarify the public life of the Roman city.

Today, the archaeological park of Dion covers 650 accessible acres within a protected zone of 1500 acres, forming one of the most complete archaeological parks in Greece. The sanctuaries to the south and the fortified city to the north allow visitors to trace the evolution of worship, urban organization, and daily life from the Hellenistic to the Byzantine period. Important sanctuaries—including those of Zeus Olympios, Demeter, Asclepius, Zeus Hypsistos and Isis—as well as the Hellenistic and Roman theatres and the stadium, highlight the religious prominence of Dion. The site was the religious center of the Macedonian kingdom and later a privileged Roman colony.

The fortified city, enclosed by a monumental wall built in the late 4th–early 3rd century BC by Macedonian King Cassander, followed a Hippodamian plan with streets perpendicular and parallel to each other that form building blocks containing public buildings, baths, shops, workshops and wealthy residences. During the Late Roman period (3rd–4th century AD), Dion flourished again due to extensive building programs that included the Roman agora (*forum*) complex, the Odeum, the Great Baths and luxurious residencies.

At the heart of the city lies the *forum* building block—an area of around 25 acres—which concentrated administrative, commercial, and civic functions. Its centerpiece was a large paved peristyle square (58 × 45 m), surrounded on three sides by porticoes forming a Π-shape with 52 columns. On the east side stood the open-fronted, three-aisled basilica, which housed judicial and commercial activities and communicated with the curia, where the city council members met. Its façade incorporated, in secondary use, the impressive marble relief frieze known as the “Monument of the Shields.”

A key architectural feature on the western side of the forum is the so-called “Sebasteion,” a monumental single-room building with mosaic floors and wall paintings, associated with the imperial cult. Its remains reveal the prestige of the structure and the long, multi-phase history of the area, which also contained a deep deposit (the “Sebasteion pit”) with pottery and figurine moulds dating to the 4th–3rd centuries BC and the Late Hellenistic period.

South of the square lies an elongated public building, 75 m long, functionally connected with the forum. Architectural changes in the 4th–5th century AD reveal continued use, including modifications with buttresses, masonry benches, and controlled access routes.

During Late Antiquity (5th–6th century AD) the *forum* lost its administrative role and was gradually transformed into a workshop zone. Three ceramic kilns were installed in the square, the north stoa,

and the northwest corner, causing damage to earlier architectural remains. A strong earthquake, evidenced by compact collapse layers, eventually led to the abandonment of the complex.

On the western terrace overlooking the forum stands the “House of Epigenes,” one of the most luxurious residences of Dion, constructed on an artificial platform nearly 2 m higher than the forum level. Organized around two interior courtyards (atria), the house included reception rooms, dining areas, private quarters, storerooms, and elaborate mosaic floors featuring geometric patterns. Its extensive hydraulic system—with lead water pipes and built channels—demonstrates the wealth and sophistication of its owners. The house developed through multiple phases from the 3rd to the 6th century AD, reflecting the broader history of the city.

Overall, the restoration project has re-established the architectural identity and the urban coherence of the *forum* complex, revealing the structure, functions, and civic importance of the central public space of the Roman Dion. Combined with the modern infrastructure of the archaeological park, the enhanced monuments now offer visitors a comprehensive and immersive experience of the historical landscape, where nature, archaeology, and ancient urban life coexist harmoniously.

B. CONSERVATION-RESTORATION-ENHANCEMENT

The project for the “Restoration and enhancement of the Agora square of Dion” was implemented within the framework of the operational programmes “Central Macedonia 2014 – 2020” and “Central Macedonia 2021 – 2027.”

The objective was to protect, restore, and enhance the Roman Agora and the monuments on its western and southern sections, but also to conduct rescue and improvement interventions throughout the entire agora urban block.

The climate of the region, with the high humidity levels, the high summer temperatures and the low winter temperatures, causes severe damage to the materials used in the construction of the monuments, especially the mortar in the walls, floors and wall paintings.

For this reason, the ancient, deteriorated binding mortar was removed and new mortar was used, in order to reinforce the constructions, protect them from decay and make their form clear for the visitors.

The mosaic floors of the “House of Epigenes” and the “Sebasteion” were conserved by securing the detached and misplaced tesserae, filling the joints and reinforcing them around the perimeter with new mortar. Similar interventions were carried out on the surviving sections of the stone slabs paving the square agora. The wall paintings of the Sebasteion were cleaned, consolidated, and the gaps were filled and restored to their original colors.

At the same time, a large number of artifacts were conserved - ceramic, bone, metal, stone, glass and bone objects - as well as marble architectural members.

To understand the geometry of the monuments and restore their level of use, the floors were layered with stabilized earth (a water-permeable mixture of clay, sand, pozzolan, and crushed ceramics). Where ancient paving and mosaic floors existed but were not preserved, coloured pebbles were used instead. Traces of wall structures that were not preserved were rendered in grey gravel. In the same way, the stylobate, namely the wall upon which the columns of the agora stoa stood, was demarcated to highlight the portico’s geometry.

The restoration work was carried out on the basis of specialised studies approved by the Ministry of Culture’s competent services. All modern materials used are compatible with the original ancient construction materials.

Another key objective of this project was to make the Roman agora accessible to as many visitors as possible. To this end, the network of accessible routes was expanded, and information signs and a tactile map with a Braille code were installed to facilitate access for visually impaired visitors.

The new website (www.ancientdion.gr) and digital app (Dion Guide) with an audio tour enrich and upgrade the visitor experience at the multidimensional archaeological park of Dion.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Δ Ι Ο Ν

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΓΟΥ
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΟΜΑΔΑ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΡΙΑ
ΣΥΝΤΗΡΗΤΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΕΦΑ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΚΟΥΛΙΔΟΥ ΣΟΦΙΑ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΕΦΑ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΣΦΕΤΚΟΥ ΣΟΦΙΑ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ
ΓΑΡΥΦΑΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΜΕΛΕΝΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ
ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
ΚΗΡΥΤΤΟΠΟΥΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ
ΠΑΡΑΘΥΡΑ ΚΥΡΙΑΚΗ
ΣΦΕΤΚΟΥ ΣΟΦΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ ΙΟΥΛΙΑ

ΣΥΝΤΗΡΗΤΕΣ ΤΕ
ΑΔΑΜΙΔΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ-ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΦΩΤΙΟΣ
ΜΠΕΪΝΑΣ ΠΑΥΛΟΣ

ΣΥΝΤΗΡΗΤΕΣ ΔΕ
ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
ΒΡΟΝΤΙΝΟΥ -ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΗΝΑ
ΖΑΜΑΝΤΖΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΑΡΙΑ
ΜΑΥΡΟΜΑΤΑΚΗ ΕΛΕΝΗ
ΜΠΑΝΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΛΟΓΙΣΤΡΙΑ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΡΙΑΝΝΑ

ΕΡΓΑΤΕΣ ΔΕ
ΒΑΪΝΑΣ ΘΩΜΑΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΣΚΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

ΕΡΓΑΤΕΣ ΥΕ
ΒΑΜΒΑΚΙΔΗΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ
ΖΑΝΕΚΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΚΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΡΑΪΣΚΟΥ ΑΘΗΝΑ
ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ του ΙΩΑΝΝΗ
ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΟΝΤΟΚΩΣΤΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΚΥΤΙΔΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΜΠΑΤΖΙΚΩΣΤΑ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ
ΡΟΥΜΠΙΕΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΧΟΥΤΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Δ I O N